

Crna Gora
VLADA CRNE GORE
**Ministarstvo za ljudska
i manjinska prava**

S T R A T E G I J A

**za poboljšanje položaja
Roma i Egipćana u Crnoj Gori
2012-2016**

Podgorica, mart 2012. godine

SADRŽAJ

SPISAK SKRAĆENICA	3
I UVOD	4
II CILJEVI I PRINCIPI STRATEGIJE	6
III PRAVNI OKVIR	7
IV SPROVOĐENJE, PRAĆENJE I FINANSIRANJE STRATEGIJE .	9
V OBLASTI PRIMJENE STRATEGIJE	10
1. Pravni status	10
2. Obrazovanje	11
3. Zapošljavanje i prava iz radnog odnosa	15
4. Zdravlje i zdravstvena zaštita	18
5. Socijalna i dječija zaštita	19
6. Nasilje nad ženama i nasilje u porodici	20
7. Kulturni i jezički identitet	22
8. Informisanje	23
9. Stanovanje	25
10. Učešće u političkom i javnom životu	27
VI INDIKATORI ZA MJERENJE USPJEŠNOSTI	28

SPISAK SKRAĆENICA

MZLJMP	-	Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
MUP	-	Ministarstvo unutrašnjih poslova
MRSS	-	Ministarstvo rada i socijalnog staranja
MPiS	-	Ministarstvo prosvjete i sporta
MZ	-	Ministarstvo zdravlja
MK	-	Ministarstvo kulture
MF	-	Ministarstvo finansija
MORT	-	Ministarstvo održivog razvoja i turizma
MP	-	Ministarstvo pravde
ZZZCG	-	Zavod za zapošljavanje Crne Gore
UZZI	-	Uprava za zbrinjavanje izbjeglica
ZZŠ	-	Zavod za školstvo
CSO	-	Centar za stručno obrazovanje
CENPF	-	Centar za edukaciju nosilaca pravosudnih funkcija
CEKUM	-	Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina
IJZ	-	Institut za javno zdravlje
FZZO	-	Fond za zdravstveno osiguranje
DZ	-	Domovi zdravlja
UP	-	Uprava policije
UZK	-	Uprava za kadrove
AZRMSP	-	Agencija za razvoj malih i srednjih preduzeća
CKCG	-	Crveni krst Crne Gore
CSR	-	Centar za socijalni rad
LS	-	Lokalna samouprava
EU	-	Evropska Unija
DEU	-	Delegacija Evropske unije
UN	-	Ujedinjene nacije
UNHCR	-	Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbjeglice
UNICEF	-	Dječiji fond Ujedinjenih nacija
UNDP	-	Program Ujedinjenih nacija za razvoj
SE	-	Savjet Evrope
OSCE	-	Organizacija za evropsku bezbjednost i saradnju
FOSI	-	Fondacija za otvoreno društvo
RE	-	Romi i Egipćani
RL	-	Raseljena lica
IRL	-	Interno raseljena lica

Strategija za poboljšanje položaja Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2012-2016

I UVOD

Za razliku od drugih manjinskih naroda i manjinskih nacionalnih zajednica, koji su uključeni u savremene tokove crnogorskog društva, Romi i Egipćani su najugroženija i najmarginalizovanija manjinska nacionalna zajednica u Crnoj Gori. Niska ekonomska moć, nizak stepen obrazovanja, veoma mali broj zaposlenih, neadekvatni stambeni uslovi, socijalna neprihvaćenost sa reslovima etničkih stereotipija i predrasuda, specifičan način življenja i druge karakteristike, samo su neki od uzroka njihovog teškog položaja u društvu.

U godinama raspada jugoslovenske federacije, kada su etnički inspirisani ratovi dostizali kulminaciju u našem neposrednom okruženju, Crna Gora je uspjela da sačuva svoj unutrašnji mir i multietnički suživot. Ne samo da se uspjelo u očuvanju unutrašnjeg mira, nego je Crna Gora u ovim teškim vremenima otvorila širom svoja vrata i postala utočištem kolonama izbjeglih i raseljenih lica. U jednom momentu, izbjeglička i raseljenička populacija se približila jednoj četvrtini ukupnog stanovništva Crne Gore. S obzirom na poznata ratna dešavanja na Kosovu i dolazak značajnog broja raseljenih lica romske i egipćanske populacije, ukupna socio-ekonomska situacija ove populacije se dodatno pogoršala.

Sistematski odgovor Vlade Crne Gore problemima romske i egipćanske populacije je počeo još poslije regionalne konferencije »Romi u proširenoj Evropi«, nakon čega je i Crna Gora prihvatila projekat »*Dekada romske inkluzije 2005-2015*«. Vlada Crne Gore je u januaru 2005. godine usvojila svoj Akcioni plan za implementaciju Dekade, sa težnjom da projektima iz oblasti obrazovanja, zapošljavanja, stanovanja i zdravstvene zaštite prekine začarani krug siromaštva i isključenosti Roma iz društvenog života Crne Gore. S obzirom na ograničenost djelovanja Akcionog plana na četiri prioritete oblasti, Vlada Crne Gore je krajem 2007. godine usvojila *Strategiju za poboljšanje položaja RAE populacije u Crnoj Gori 2008-2012*. Strategija je predstavljala skup konkretnih mjera i aktivnosti u četvorogodišnjem periodu, pravnog, političkog, ekonomskog, socijalnog, urbanističko-komunalnog, obrazovnog, zdravstvenog, kulturno-informativnog i svakog drugog neophodnog karaktera. Strategijom su bili definisani nosioci aktivnosti, rokovi i finansijski troškovi, kao i način praćenja realizacije projekata i obaveza jednogodišnjeg informisanja Vlade Crne Gore.

Do sada preduzete mjere i aktivnosti u cilju unaprijeđenja položaja Roma i Egipćana rezultirale su veoma značajnim i vidnim, ali ne i posve dovoljnim, pozitivnim promjenama. Iako su postignuti određeni rezultati u primjeni Akcionog plana Dekade Romske inkluzije u Crnoj Gori i Strategije za poboljšanje položaja RAE populacije u Crnoj Gori 2008-2012, očekivani pomaci u pogledu poboljšanja ukupnog položaja romske i egipćanske zajednice kao kolektiviteta su izostali. Izdvojena finansijska sredstva za četvorogodišnje sprovođenje Strategije su iznosila 1.700.000 EUR, a raspodijeljivana su na osnovu javnih konkursa. Komisija, koja je i odobravalala sredstva za sprovođenje

projekata, za svaku godinu je određivala prioritete. Prioritene oblasti finansiranja za 2008. godinu su bile obrazovanje i baza podataka, za 2009. godinu obrazovanje i stanovanje, za 2010. godinu obrazovanje i lična dokumenta, a za 2011. godinu takođe obrazovanje i lična dokumenta.

Prema postojećim i dostupnim podacima iz popisa stanovništva, domaćinstva i stanova u Crnoj Gori¹, 6251 lice se izjasnilo da pripada romskoj nacionalnosti ili 1,01 % od ukupnog stanovništva. Populacija Egipćana broji 2054 lica, odnosno 0,33 % od ukupnog stanovništva, dok romskim kao maternjim jezikom govori 5169 lica. Najveći broj Roma živi na teritoriji Podgorice (3988), zatim Berana (531), Nikšića (483), Bijelog Polja (334), Herceg Novog (258), a najveći broj Egipćana se nalazi u Podgorici (685), Nikšiću (446), Tivtu (335) i u Beranama (170).

Prema podacima Zavoda za zbrinjavanje izbjeglica na preregistraciji interno raseljenih lica sa Kosova koja borave u Crnoj Gori, koja je obavljena 2009. godine, 43 lica su se izjasnila kao Aškalije. S obzirom na mali broj pripadnika ove etničke zajednice i činjenicu da se ne pojavljuju kao zasebna grupa na popisu stanovništva 2011. godine Aškalije se ne pominju kao posebna etnička grupa u ovoj strategiji. Ipak, pripadnici ovog naroda će u potpunosti biti obuhvaćeni svim aktivnostima predviđenim ovom Strategijom koje proističu iz njihovog pravnog statusa.

Zavod za statistiku je, u cilju sprovođenja Strategije za poboljšanje položaja RAE populacije u Crnoj Gori 2008-2012, u saradnji sa Romskim savjetom i NVO Koalicija „Romski krug“, krajem 2008. godine, sproveo istraživanje i izradio statistički dokument pod nazivom „Baza podataka RAE populacije u Crnoj Gori“. Publikacija je ispunila dva osnovna cilja: utvrđivanje broja RAE populacije u Crnoj Gori i utvrđivanje socio-ekonomske situacije RAE populacije. Publikacijom je obrađeno 9943 lica, koja su se u nacionalnom smislu izjasnila kao Rom, Aškalija ili Egipćanin, a obrađene su:

- demografske karakteristike (pol, starost, bračni status)
- geografske karakteristike (mjesto boravka, prebivalište)
- obrazovne karakteristike (formalno i neformalno obrazovanje, završena škola, da li lice pohađa školu, koji razred i dr.)
- etničko-kulturološke karakteristike (nacionalna ili etnička pripadnost, maternji jezik, drugi jezik kojim se služi, vjeroispovjest i dr.)
- migracione karakteristike (posljednje doseljenje, kada i odakle i dr.)
- ekonomske karakteristike (zaposlenost, djelatnost, nezaposlenost-evidencija nezaposlenih, lica sa ličnim primanjima, prihodi domaćinstva)
- domaćinstvo, porodica (spisak članova domaćinstva i odnosi u porodici)
- stan i uslovi stanovanja (vlasništvo stana, opremljenost stana-vodovodnom kanalizacijom, elektro instalacijom, blizina otpada, saobraćajnice i dr.)

Analizom dobijenih podataka se može konstatovati da i dalje najveći broj pripadnika romske i egipćanske zajednice živi u uslovima ekstremnog siromaštva i veoma lošeg standarda, posebno u zdravstveno-higijenskom smislu, veliki broj ne posjeduje lična dokumenta, nema zdravstveno i socijalno osiguranje, izuzetno je lošeg obrazovanja. Značajan broj ne poznaje službeni jezik, a mali broj ima završeno osnovno obrazovanje, sa veoma ograničenim mogućnostima da stekne više obrazovanje od osnovnog. Većina je nezaposlena, a zaposleni obavljaju najmanje kvalifikovane i plaćene poslove ili minimalne zarade obezbjeđuju obavljanjem samoukih vještina i zanata, što ih dovodi u krajnje nezavidan i nekonkurentan položaj na tržištu rada. S obzirom da je popis stanovništva u Crnoj Gori sproveden 2011. godine, Zavod za statistiku će tokom

---

¹ Izvor: MONSTAT

2012. i 2013. godine nastaviti sa objavljivanjem podataka iz Popisa, tako da će ti podaci, shodno dinamici objavljivanja, biti upotrijebljeni kao polazna osnova za izradu godišnjih akcionih planova.

Za promjenu ovakvog stanja, odnosno unaprijeđivanje položaja Roma i Egipćana, kao i potpune uključenosti u društveni, ekonomski, kulturni i politički život potrebna su sistemska rješenja koja će im omogućiti efikasniji pristup u oblastima u kojima su najugroženiji.

II CILJEVI I PRINCIPI STRATEGIJE

Strateški cilj koji se postavlja ovim dokumentom definisan je kao poboljšanje i unaprijeđenje položaja Roma i Egipćana u crnogorskom društvu, što treba da dovede do smanjenja razlika koje sada postoje između njihovog položaja i položaja ostalog stanovništva. S obzirom na veoma kvalitetan normativni okvir garantovanih ljudskih i manjinskih prava u Crnoj Gori, osnovni cilj ove Strategije se može definisati i kao stvaranje uslova za primjenu i primjena osnovnih ljudskih i manjinskih prava u odnosu na romsku i egipćansku populaciju, individualno i kolektivno, kako bi se suštinski i kvalitativno poboljšao sveukupan društveni, kulturni, socio-ekonomski i svaki drugi položaj ove grupe građana Crne Gore. Na taj način će se omogućiti postepena integracija romske i egipćanske zajednice u društvene tokove Crne Gore, što će biti dugotrajan i složen proces. Integracija romske i egipćanske populacije uključuje i uspostavljanje novih društveno-kulturoloških odnosa prema romskoj i egipćanskoj zajednici, oličenih u specifičnom vidu miroljubive koegzistencije sa većinskim stanovništvom i eliminisanje tradicionalnih predrasuda i stereotipa karakterističnih za odnos prema ovoj populaciji, nažalost ne samo u Crnoj Gori.

Principi zabrane diskriminacije i jednakosti pred zakonom su osnovni preduslovi za uživanje svih ljudskih i manjinskih prava, ali nijesu dovoljni za obezbjeđenje faktičke jednakopravnosti manjine sa većinom, posebno za zaštitu posebnog manjinskog identiteta. Zbog toga i međunarodnopravni standardi i nacionalno zakonodavstvo predviđaju institut priznavanja dodatnog seta prava pripadnicima manjina, koji se naziva **afirmativna akcija-preferencijalni tretman-pozitivna diskriminacija**. Ovaj koncept, kao međunarodno-pravni standard, posebno u okvirima Savjeta Evrope, se odnosi na nacionalne, etničke, rasne, vjerske, jezičke, kulturne manjine. Svodi se na priznavanje izvjesnih prava u većem obimu od prava koja se priznaju većinskom stanovništvu na osnovu opštih pravila međunarodnog prava o zaštiti ljudskih prava. Mjere afirmativne akcije odnose se na pripadnike manjina, dakle na stanovništvo koje se od većine razlikuje po objektivnim kriterijumima (jezik, vjera, porijeklo, kultura, nacionalna pripadnost), brojčano je u manjini, u nedominantnom društvenom položaju, a čiji članovi izražavaju želju i solidarnost da pripadaju toj manjini i da očuvaju svoje posebnosti.

Ostvarivanje osnovnih ljudskih prava i ukupno poboljšanje položaja Roma i Egipćana ima i višestruke koristi za ukupno crnogorsko društvo. Uravnotežen ekonomski i socijalni razvoj, dodatni su stimulansi za težnju Crne Gore kao multietničke demokratske države ka širim integrativnim procesima.

Izrada i primjena Strategije počiva na sljedećim bazičnim principima, inače razvijenim u praksi zaštite ljudskih i manjinskih prava, posebno ugroženih, isključenih i marginalizovanih grupa i populacija:

- princip jednakosti, odnosno jednakih mogućnosti i nediskriminacije;
- princip integracije bez asimilacije;

- princip afirmativne ili pozitivne akcije;
- princip poštovanja, priznavanja i promocije različitosti;
- princip rodne ravnopravnosti;
- princip pomoći i samopomoći ugroženim građanima i grupama u nepovoljnom socijalnom položaju;
- princip uzajamnog partnerstva Vlade, lokalnih vlasti, međunarodnih organizacija, civilnog društva i Roma i Egipćana, odnosno participacije romskih i egipćanskih organizacija u izradi i primjeni Strategije;
- princip socijalne solidarnosti ili miroljubive koegzistencije manjine i većine;
- princip podijeljene odgovornosti glavnih aktera izrade i primjene Strategije.

Svi ovi principi su međusobno povezani, međuzavisni, u stanju visoke uzajamne korelacije, što znači da se ciljevi i zadaci Strategije mogu ostvariti samo njihovom integralnom primjenom. To je potpuno logično i opravdano s obzirom na faktičko stanje romske populacije u Crnoj Gori i nužnost preduzimanja urgentnih i efektivnih mjera u cilju saniranja takvog stanja i stvaranja dugoročnih uslova da Romi i Egipćani počnu ostvarivati osnovna ljudska i manjinska prava, kao i svi ostali građani Crne Gore.

III PRAVNI OKVIR

Crna Gora je, nakon obnove svoje nezavisnosti, u veoma kratkom vremenskom roku postala članica značajnih međunarodnih organizacija. Takođe, Crna Gora je pristupila sveobuhvatnom procesu sukcesije međunarodnim sporazumima, čija je bila članica u ranijim državnim aranžmanima (SFRJ, SR Jugoslavija, Državna zajednica Srbija i Crna Gora). U tom smislu, zaštita i unaprijeđenje položaja Roma i Egipćana kao izuzetno ugroženih manjina, proizilazi iz obaveza koje propisuju Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, Evropska socijalna povelja, Okvirna konvencija Savjeta Evrope za zaštitu nacionalnih manjina, Povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima mnogobrojne konvencije o zabrani različitih oblika diskriminacije – rasne, u obrazovanju, prema ženama, djeci, na radu i u vezi radnih odnosa, različita pravila tzv. *mekog prava* iz djelokruga UN, OEBS-a, Savjeta Evrope, poput Deklaracije UN o pravima pripadnika nacionalnih, etničkih, vjerskih ili jezičkih manjina iz 1992.godine, UN Konvencije o apatridiji i Konvencije SE o apatridiji, Kopenhaških principa iz djelokruga OEBS-a, raličitih preporuka Savjeta Evrope iz ove problematike.

S obzirom na opredijeljenost Crne Gore ka punopravnom članstvu u Evropskoj uniji, veoma značajan dokument je i Evropski okvir za nacionalne strategije integracije Roma do 2020.² Ovaj Evropski okvir traži da se napravi očigledna promjena u životima Roma. To je odgovor EU na sadašnje stanje i isti ne zamjenjuje obaveze zemalja članica i njihove osnovne obaveze. Ovim EU okvirom Evropska komisija ohrabruje zemlje članice da, u skladu sa brojem Roma koji žive na njihovoj teritoriji, zauzmu različite početne pozicije pri usvajanju i razvijanju sveobuhvatnog pristupa integraciji Roma kako bi ostvarili predviđene ciljeve. Ova Strategija je imala u vidu ciljeve postavljene ovim okvirom, pogotovu u oblastima pristupa obrazovanju, zapošljavanju, zdravstvenim uslugama i pravu na stanovanje i osnovnim uslovima života.

---

² Usvojen od strane Evropskog Savjeta, Komisije evropskog parlamenta, Evropske ekonomske i socijalne komisije i Komiteta regiona, 05.04.2011.godine.

Ustav Crne Gore inkorporira sve pomenute međunarodno-pravne standarde o zaštiti ljudskih i manjinskih prava u unutrašnji pravni sistem Crne Gore. To se posebno odnosi na odredbe o zabrani svih oblika diskriminacije, jednakosti pred zakonom, jednakosti mogućnosti – šansi, zabrani širenja svih oblika mržnje i naročito odredbe o setu dopunskih – dodatnih prava za pripadnike nacionalnih, etničkih, jezičkih i drugih manjina i manjinskih zajednica, na političkom, ekonomskom, vjerskom, kulturnom, socijalnom i obrazovnom planu. Takođe, Ustavom je definisano da *"opšte prihvaćena pravila međunarodnog prava čine sastavni dio unutrašnjeg pravnog poretka, da imaju prednost nad nacionalnim zakonodavstvom i da se primjenjuju direktno kada se njima regulišu odnosi drugačije nego u nacionalnom zakonodavstvu."*

Nizom zakona, kojima se definiše način ostvarivanja posebnih prava, omogućena je jednakopravnost i zabrana diskriminacije po bilo kom osnovu:

- načini rješavanja pitanja statusa definisani su Zakonom o crnogorskom državljanstvu, Zakonom o strancima, Zakonom o azilu i Zakonom o matičnim registrima;
- procesi obrazovanja i vaspitanja tretirani su: Opštim zakonom o vaspitanju i obrazovanju, Zakonom o predškolskom vaspitanju i obrazovanju, Zakonom o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, Zakonom o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama, Zakonom o gimnaziji, Zakonom o stručnom obrazovanju, Zakonom o obrazovanju odraslih;
- pravni okvir iz oblasti zapošljavanja, ostvarivanja prava na rad i zapošljavanje, čini set zakona, uredbi i pravilnika, pogotovu Zakon o radu, Zakon o zapošljavanju i ostvarivanju prava iz osiguranja od nezaposlenosti, Uredba o subvencijama za zapošljavanje određenih kategorija nezaposlenih lica;
- normativni okvir za ostvarivanje prava na zdravstvenu zaštitu definisan je, između ostalog, Zakonom o zdravstvenoj zaštiti i Zakonom o zdravstvenom osiguranju;
- Zakonom o socijalnoj i dječijoj zaštiti regulišu se pitanja materijalne zaštite porodice, lica u stanju socijalne potrebe, djece, djece u riziku itd.
- principi ostvarivanja kulture na osnovu slobode stvaralaštva i poštovanja prava na kulturu, uz ravnopravno očuvanje svih kulturnih identiteta i poštovanje kulturnih različitosti, definisano je, između ostalog, Zakonom o kulturi;
- Zakon o medijima, Zakon o javnim radio-difuznim servisima Crne Gore, Zakon o elektronskim medijima, Zakon o potvrđivanju evropske konvencije o prekograničnoj televiziji - su najznačajniji akti iz oblasti ostvarivanja prava na informisanje;
- ostvarivanje principa rodne ravnopravnosti definisano je Zakonom o rodnoj ravnopravnosti;
- Zakon o zabrani diskriminacije zabranjuje svaki vid diskriminacije i definiše mehanizme za zaštitu od diskriminacije;
- Zakon o manjinskim pravima i slobodama na bliži način uređuje set manjinskih prava i mehanizme zaštite tih prava, a posebno se odnosi na očuvanje nacionalnog identiteta manjina, tj. zaštitu od asimilacije manjina, kao i omogućavanje djelotvornog učešća manjina u javnom životu.

Nizom strateških dokumenata iz pojedinih oblasti definisan je način sprovođenja normativnog okvira i njegova praktična primjena.

IV SPROVOĐENJE, PRAĆENJE I FINANSIRANJE STRATEGIJE

Strategija obuhvata period od 2012. do 2016. godine, a biće realizovana kroz jednogodišnje akcijske planove. Prvi akcioni plan će obuhvatiti period od usvajanja Strategije do kraja 2012. godine, a godišnji akcioni planovi će biti pripremani u toku posljednjeg kvartala tekuće godine za narednu godinu. Godišnjim akcionim planovima će se precizirati prioritetne mjere i aktivnosti koje treba sprovesti u toj godini.

Za realizaciju aktivnosti predviđenih Strategijom i akcionim planovima zaduženi su:

- Ministarstvo za ljudska i manjinska prava,
- Ministarstvo unutrašnjih poslova,
- Ministarstvo prosvjete i sporta,
- Ministarstvo kulture,
- Ministarstvo rada i socijalnog staranja,
- Ministarstvo zdravlja,
- Ministarstvo održivog razvoja i turizma,
- Zavod za zapošljavanje Crne Gore,
- Uprava za zabrinjavanje izbjeglica,
- Centri za socijalni rad, i dr.

U realizaciji aktivnosti mogu učestvovati i:

- lokalne samouprave,
- nevladine organizacije,
- druga pravna i fizička lica.

U cilju praćenja realizovanih aktivnosti Vlada će formirati Komisiju za praćenje sprovođenja Strategije. Komisiju će sačinjavati predstavnici institucija koje su prepoznate Strategijom i Akcionim planom kao nosioci pojedinih aktivnosti, kao i predstavnici Romskog savjeta u Crnoj Gori i romskih i egipćanskih nevladinih organizacija. Komisijom predsjedava ministar za ljudska i manjinska prava. Zadatak Komisije je utvrđivanje akcionih planova za primjenu Strategije, nadziranje njihovog ostvarivanja, ocjena postignutih rezultata na osnovu praćenja utvrđenih indikatora, predlaganje promjena i dopuna Strategije na godišnjem nivou i informisanje Vlade Crne Gore o sprovođenju Strategije. U cilju efikasnijeg obavljanja svojih aktivnosti, Komisija može pozvati predstavnike organa državne uprave i drugih institucija, predstavnike nevladinih organizacija, kao i predstavnike lokalnih uprava, da učestvuju u radu Komisije.

Sredstva za realizaciju Strategije će se obezbjeđivati:

- budžetom Crne Gore,
- budžetom lokalnih zajednica,
- donacijama,
- inostranom finansijskom podrškom.

Vlada će obezbjeđiti budžet za svaku godinu primjene Strategije iz sopstvenih izvora i iz odgovarajućih fondova međunarodne zajednice. Za prvu godinu implementacije ovog dokumenta, Vlada je, u skladu sa sredstvima odobrenim Zakonom o budžetu Crne Gore za 2012. godinu, obezbijedila sredstva u ukupnom iznosu od 473.080,00€, od čega su sredstva u iznosu od 230.000€ obezbijedena preko Ministarstva za ljudska i manjinska prava, dok je preostali iznos sredstava planiran u okviru budžeta ostalih potrošačkih jedinica, shodno Akcionom planu za 2012. godinu.

Ukupan iznos sredstava, koji će iz Budžeta Crne Gore biti izdvajan u narednim godinama za finansiranje Strategije, zavisiće od sredstava planiranih za ove namjene godišnjim zakonima o budžetu nosioca aktivnosti predviđenih Strategijom.

V OBLASTI PRIMJENE STRATEGIJE

1. Pravni status

Definisanje statusa svakog pojedinca definiše korpus statusnih prava koja su mu na raspolaganju. Posjedovanje identifikacionih dokumenata predstavlja osnovni preduslov za uključivanje u društvo i smanjenje siromaštva romske i egipćanske populacije. Time se omogućava redovan pristup tržištu rada, socijalnoj zaštiti, zdravstvenim i obrazovnim uslugama, i svemu ostalom što predstavlja uslov za normalnu organizaciju života. Nažalost, izvjestan broj Roma i Egipćana, bilo da se radi o domicilnoj ili raseljeničkoj populaciji, ne posjeduje identifikaciona dokumenta.

Na osnovu raelizacije predviđenih mjera Strategije za poboljšanje položaja RAE populacije u Crnoj Gori 2008–2012 u cilju regulisanja statusa stranaca sa stalnim nastanjenjem ili privremenim boravkom u Crnoj Gori, Vlada Crne Gore, kroz resorna ministarstva i institucije, a uz pomoć međunarodnih organizacija je postigla vidljive i mjerljive rezultate. Kada je u pitanju domicilna romska i egipćanska populacija, u regulisanju crnogorskog državljanstva su postignuti mjerljivi rezultati kroz institucije sistema i u saradnji sa nevladinim sektorom i međunarodnim organizacijama. Neophodno je da se na ovoj problematici i u narednom periodu kontinuirano nastavi sa radom.

Odgovarajući pravni status neophodan je za lokalnu integraciju. Vlada će raditi na osiguranju uslova da sva IRL koja žele da ostanu u zemlji steknu pravni status, bilo kroz status sa stalnim boravkom ili putem naturalizacije u skladu sa „Strategijom za trajno rješavanje raseljenih i interno raseljenih lica u Crnoj Gori sa posebnim osvrtom na oblast Konik“.

Moguća su dva trajna rješenja statusa interno raseljenih lica koja moraju biti utemeljena na principu dobrovoljnosti, i to:

- lokalna integracija i
- dobrovoljni povratak

Lokalna integracija podrazumijeva regulisanje pravnog statusa Roma i Egipćana u Crnoj Gori koji omogućava pristup svim pravima predviđenim pozitivnim pravnim propisima Crne Gore. Opterećuju problemi izraženi kod RAE populacije koji se odnose na dokumenta iz zemlje porijekla, a tiču se:

- pribavljanja dokumenata za lica koja su upisana u matične registre
- naknadnog upisa rođenja i za odrasle i za djecu
- naknadnog upisa u registar državljana za odrasle i djecu

Kako bi se riješili ovi i slični problemi, Vlada Crne Gore i Vlada Republike Kosova, su potpisale Sporazum o naknadnom upisu interno raseljenih lica sa Kosova, koja borave u Crnoj Gori u osnovne registre i registar državljana Republike Kosova koji će olakšati uspostavljanje mehanizama saradnje u rješavanju statusnih pitanja interno raseljenih lica sa Kosova koja borave u Crnoj Gori, u dijelu naknadnog upisa u osnovne registre (rođenih, vjenčanih i umrlih) i registar državljana Republike Kosovo.

Aktivnosti:

1. Nastaviti sa akcijom informisanja o mogućnostima rješavanja statusnih pitanja IRL i domicilnog stanovništva;
2. Nastaviti sa akcijom odlaska u opštine porijekla radi dobijanja ličnih dokumenta potrebnih za regulisanje statusa u Crnoj Gori;
3. Posvećivanje pažnje ranjivim grupama koje nisu u mogućnosti da pribave dokumenta potrebna za podnošenje zahtjeva za sticanje statusa, naročito za lica sa posebnim potrebama i onima koji žive ispod granice siromaštva;
4. Ubrzati aktivnosti na definisanju procedure naknadnog upisa u matične knjige rođenih za djecu rođenu u Crnoj Gori, izvan zdravstvenih ustanova, u skladu sa "Strategijom za trajno rješavanje pitanja raseljenih i interno raseljenih lica u Crnoj Gori, sa posebnim osvrtom na oblast Konik";
5. Preduzeti mjere na identifikaciji i pomaganju svih osoba u riziku od apatridije;
6. Pokrenuti informativnu kampanju među Romima i Egipćanima o važnosti ličnih dokumenata i upisa djece u matične registre rođenih i matične registre državljana;
7. Unapređenje baze podataka za Rome i Egipćane, koji imaju status interno raseljenih lica, a ne posjeduju izvod iz matične knjige rođenih, uvjerenje o državljanstvu i pasoš radi regulisanja statusa u Crnoj Gori;
8. Informisanje predstavnika lokalne administracije o specifičnim potrebama populacije obuhvaćene Strategijom i obezbjeđivanje više informacija i podrške u pristupu dokumentima.

2. Obrazovanje

2.1. Predškolsko vaspitanje i obrazovanje

Obuhvat djece romske i egipćanske populacije predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem iznosi 13,81 %, što je duplo manje od obuhvata djece na državnom nivou (26,65 %). Podatak o obuhvatu dječaka i djevojčica ukazuje da su u nešto većem broju obuhvaćene djevojčice - 15,02 % u odnosu na dječake - 12,69%.

Na teritoriji Glavnog grada Podgorice u naselju Vrela Ribnička, postoji vaspitna jedinica koju pohađaju samo djeca romske i egipćanske populacije (domicilna i raseljena sa Kosova). Roditelji djece koja pohađaju navedene vaspitne jedinice oslobođeni su plaćanja troškova ishrane, a troškove doručka i užine obezbjeđuje sama JPU „Đina Vrbica”. U kampu Konik na Vrelima Ribničkim, gdje je smještena romska i egipćanska populacija raseljena sa Kosova, Crveni Krst Crne Gore organizuje 2-3 sata dnevno psihosocijalne radionice za 160-oro djece uzrasta 3-6 godina.

Saglasno članu 35 Zakona o predškolskom vaspitanju i obrazovanju, troškove ishrane djece bez roditeljskog staranja i djece čiji su roditelji korisnici materijalnog obezbjeđenja porodice plaća centar za socijalni rad na čijoj je teritoriji prebivalište djeteta, odnosno roditelja.

2.2. Osnovno obrazovanje i vaspitanje

Osnovno obrazovanje i vaspitanje je obavezno za svu djecu uzrasta od 6 do 15 godina života. U školu se upisuju djeca koja će u kalendarskoj godini u kojoj počinju da pohađaju školu navršiti 6 godina života.

Broj romske i egipćanske djece u osnovnom obrazovanju povećava se iz godine u godinu. Podaci pokazuju da se broj stalno povećavao i da postoji pozitivan trend kada je u pitanju osnovno obrazovanje romske i egipćanske djece. U školskoj 2001/02. godini u osnovnim školama bilo je 536; školske 2002/03. 626; 2003/04. 1006; 2004/05. 1169;

školske 2005/06. 1195; 2010/11. 1582 učenika/ca romske i egipćanske populacije. U školskoj 2011/2012 taj broj je:

Domicilni pripadnici Roma i Egipćana	Interno raseljena lica Roma i Egipćana (Kosovo)	Raseljena lica Roma i Egipćana (bivše SFRJ republike)
Ukupno	Ukupno	Ukupno
842	720	20

Naročita podrška se pruža JU OŠ "Božidar Vuković Podgoričanin" u čijoj se neposrednoj blizini nalazi Kamp Konik. U JU OŠ „Božidar Vuković Podgoričanin” u matičnoj školi nalazi se 560 učenika/ca romske i egipćanske populacije, a u područnom odjeljenju na Kampu Konik se nalazi 237 učenika/ca romske i egipćanske populacije. Ministarstvo prosvjete i sporta i Zavod za školstvo, u saradnji sa Pedagoškim centrom Crne Gore i Univerzitetom Crne Gore – Filozofski Fakultet u Nikšiću, u ovoj školi radi na poboljšanju uspjeha učenika/ca, smanjenju jezičke barijere, podršci i pomoći u savladavanju socijalnih vještina i znanja, kao i pružanju podrške u razvoju većeg nivoa povjerenja i zadovoljstva. Zavod za školstvo prati sprovođenje zaduženja direktora škole i učitelja/ca iz područnog odjeljenja OŠ "B.Vuković Podgoričanin". Studenti volonteri su podijeljeni po odjeljenjima i napravljen je zajednički plan o radu volontera, učitelja/ca i pedagoga škole.

U prethodnih pet školskih godina svi učenici i učenice romske i egipćanske populacije su dobili udžbenike³, nastavnici prošli niz seminara⁴, dopunska nastava obavljala se redovno. U sklopu programa Romske obrazovne inicijative škola je uradila dopunu programa za I ciklus (I, II i III razred) iz Crnogorskog jezika i književnosti, prirode i društva i muzičke kulture sadržajima iz romske književnosti, istorije, tradicije i muzičke kulture⁵.

Od školske 2008/09 godine Ministarstvo prosvjete i sporta u saradnji sa Crvenim Krstom Crne Gore realizuje aktivnosti u cilju eliminisanja segregacije u obrazovanju Romske populacije iz Kampa Konik. Ministarstvo prosvjete i sporta obezbjeđuje besplatne udžbenike i prevoz do gradskih škola za ovu djecu.

Potom, postoji više projekata u okviru kojih su bili ili se i dalje angažuju romski asistenti u osnovnim školama:

- Program „Romska obrazovna inicijativa u Crnoj Gori“ realizovan u periodu januar 2006 – decembar 2008. godine, koji je podržan od strane Romskog obrazovnog fonda (REF).
- "Podrška RAE populaciji u kampovima Konik" koji realizuje Crveni krst Crne Gore.

Sva djeca do napunjene petnaeste godine treba da budu obuhvaćena osnovnim obrazovanjem. Problem u kontinuitetu školovanja se zapaža kod djece romske i

³ Ministarstvo prosvjete i sporta, uz podršku Komisije za praćenje i implementaciju Strategije za poboljšanje RAE populacije u Crnoj Gori (2008-2012), preko Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva, obezbijedilo udžbenike za prvi, drugi i treći razred osnovne škole u vrijednosti od 33.387,50 eura.

⁴ Indeks za inkluziju - (35 nastavnika), Mir i tolerancija - Kreativno rješavanje problema (32 nastavnika), Korak po korak, osnovni (28 nastavnika) i napredni (26 nastavnika), Razvoj kritičkog mišljenja (18 nastavnika); Obrazovanje za socijalnu pravdu - Protiv stereotipa i predrasuda (25 nastavnika), Aktivno učenje (48 nastavnika), Inovativne metode u obrazovanju za integraciju Roma (12 nastavnika), i dr.

⁵ Predviđeno je da se ovi sadržaji obrađuju u okviru 20% gradiva planiranog za saradnju sa lokalnom zajednicom.

egipćanske populacije. Naime, pojava napuštanja redovnog školovanja, proističe, najčešće, iz socio-ekonomskih i kulturoloških razloga. Kada se govori o djevojčicama, istraživanja nevladinih organizacija ukazuju da je glavni razlog što su prestale sa školovanjem, to što su roditelji Romi i Egipćani manje usmjereni na obrazovanje djevojčica, kako bi se brinule o kući ili mlađoj braći i sestrama, rani prisilni brakovi djevojčica i održavanje negativnih aspekata tradicije i td.

Kada škola konstatuje da učenik više ne dolazi u školu i nije u mogućnosti da ostvari kontakt sa roditeljima, ona o tome obavještava Sekretarijat za opštu upravu i društvene djelatnosti i nadležne inspeksijske organe. U svakom slučaju, neophodno je razviti jasne procedure i definisati odgovornosti, kako bi se informacija o eventualnom napuštanju školovanja dobila pravovremeno i u skladu sa tim zakonski reagovalo.

2.3. Srednješkolsko obrazovanje i vaspitanje

Učenici romske i egipćanske populacije se upisuju u srednje škole u kojima se nastava izvodi na crnogorskom i ostalim jezicima u službenoj upotrebi u većini slučajeva po principu afirmativne akcije. Za upisane učenike srednjih škola ove populacije Ministarstvo prosvjete i sporta u saradnji sa Ministarstvom rada i socijalnog staranja obezbjeđuje besplatne udžbenike, a stipendije Ministarstvo za ljudska i manjinska prava.

U školskoj 2011/2012 broj upisanih srednjoškolaca je 72.

2.4. Ostali nivoi obrazovanja i vaspitanja

S obzirom na aktivnosti različitih aktera, poslednjih godina je značajno povećan i broj pripadnika romske i egipćanske populacije koji nastavljaju školovanje na visokoobrazovnim institucijama. Trenutno, na fakultetima u Crnoj Gori studira osam studenata pripadnika romske i egipćanske populacije. Dva studenta su na Pravnom fakultetu (opšti smjer i smjer bezbjednost i kriminalistika), dva studenta su na Fakultetu političkih nauka (smjer socijalni rad i smjer diplomatija), tri studenta su na Filozofskom fakultetu u Nikšiću (smjer psihologija, smjer predškolsko vaspitanje i obrazovanje i smjer pedagogija) i jedan student je na Fakultetu za fizičko vaspitanje i sport (smjer sportsko novinarstvo). Svi studenti dobijaju stipendije iz državnog budžeta.

Odrasli mogu sticati obrazovanje po javno važećim obrazovnim programima osnovog, srednjeg opšteg i stručnog obrazovanja, kao i po programima obrazovanja odraslih, u skladu sa Zakonom o obrazovanju odraslih. Odrasli polaznici obrazovanja se oslobađaju troškova za sticanje osnovnog obrazovanja kao i za sticanje prve kvalifikacije.

Program funkcionalnog opismenjavanja i Program osnovne škole za odrasle realizuju osnovne škole i organizatori obrazovanja odraslih koje imaju licencu za rad izdatu od Ministarstva prosvjete i sporta.

Centar za stručno obrazovanje je na zahtjev Zavoda za zapošljavanje uradio standarde zanimanja i programe obuke za potrebe nekoliko projekata. Centar, takođe, na zahtjev Fondacije za stipendiranje Roma (program koji finansira COSV) i Crvenog krsta Crne Gore (program koji finansira Evropska komisija i Danski Crveni krst), radi standarde, programe, prati realizaciju programa i za polaznike njihovih programa elementarnog funkcionalnog opismenjavanja sa Ispitnim centrom organizuje završni ispit. Takođe, realizuje se projekat "Korak po korak – PROMJENA", podržan od strane UNESCO-a. Cilj je da se kroz radionice sa roditeljima osnaži razumijevanje suštinskih motiva roditeljstva i zajedničke uloge roditelja u procesu podizanja i vaspitanja djece, razvoj budućih kvalitetnih odnosa roditelj-dijete, razvijanje vještina konstruktivne komunikacije u cilju adekvatnog rješavanja problemskih situacija i dr.

U toku je projekat »Podrška punom procesu socijalne inkluzije» koji je predložen kroz programe IPA 2010. Opšti cilj projekta je da se kroz usluge socijalnog staranja i kroz sistem obrazovanja omogući uključivanje ranjivih, socijalno isključenih grupa. Podciljevi projekta se odnose na pripremu vrtića za upis RE djece u osnovnu školu, prevencija napuštanja školovanja, identifikovanje organizacionih sredstava i kapaciteta za izbor RE asistenata: načini obezbjeđivanja finansijske podrške; selekcionni kriterijumi i proces; opis posla.

Ministarstvo prosvjete i sporta podržava aktivnosti nevladinog sektora koje imaju za cilj standardizaciju i kodifikaciju romskog jezika. Cilj je da se najprije standardizuje i kodifikuje romski jezik kako bi dobio formu književnog jezika i da se osposobi potreban stručni kadar za realizovanje nastave, nakon čega bi se romski jezik uveo u obrazovni sistem.

Aktivnosti:

1. Omogućiti svoj djeci RE populacije (sa posebnim fokusom na djevojčice), po principima desegregacije, iz porodica koje se nalaze u stanju socijalne potrebe besplatan upis, boravak i ishranu u predškolskim ustanovama;
2. Razviti i primijeniti kraći program pripreme za polazak u osnovnu školu djece uzrasta od 5 godina do 6 godina kao i specijalizovani program psihosocijalne podrške; obučiti kadar;
3. Napraviti bazu podataka koja će uključiti podatke o upisu, kao i broju djece izvan vaspitnog i obrazovnog sistema;
4. Razviti mehanizam identifikacije djece, izvan sistema vaspitanja i obrazovanja sa ciljem uključivanja u školski sistem;
5. Razviti mehanizam kontinuiranog praćenja pohađanja nastave (redovno izvještavanje škola, formular za praćenje, detektovanje škola u kojima je najveći drop-out, jasno definisanje uloge Zavoda za školstvo: savjetodavno-instruktivna podrška, praćenje rada škola, stručnih službi i dr.); Akcenat staviti na mehanizam praćenja školovanja djevojčica RE populacije i shodno tome permanentno kontrolisati kvalitet stečenih znanja;
6. Sprovesti dopunsku nastavu za prevazilaženje jezičkih barijera, izradu domaćih zadataka, unaprijeđenja školskog postignuća zasnovanog na principima individualizacije;
7. Razviti podršku u nastavi od strane asistenata i studenata volontera; diferencirati ulogu romskih asistenata i medijatora;
8. Organizacija adekvatne psihosocijalne podrške za učenice RE populacije, sa posebnim fokusom na djevojčice;
9. Raditi sa roditeljima na jačanju motivacije za nastavak školovanja njihove djece, sa posebnim osvrtom na obrazovanje djevojčica, uključujući adekvatnu nastavu za roditelje djece RE populacije za korišćenje službenog jezika; Organizovati informativne radionice o zakonskoj obavezi završetka osnovnog obrazovanja;
10. Pripremati gradske škole za prihvatanje djece sa Kampa Konik RE populacije u cilju smanjenja segregacije i nastaviti obuku nastavnika (individualizovana nastava; prevencija nasilja, saradnja sa roditeljima, romska istorija, porijeklo, tradicija, običaji...);
11. Razviti program profesionalne orijentacije (sa fokusom na djevojčice) i kontinuirano upoznavati i roditelje;

12. Kontinuirano školovanje pripadnika RE populacije zainteresovanih za rad u vaspitno-obrazovnim ustanovama, uz obezbjeđivanje odgovarajućih stipendija za RE srednjoškolce i studente, sa akcentom na stimulisanje djevojčica, uz korišćenje „afirmativne akcije“ pri zapošljavanju;
13. Povećati broj uključenih lica u programe obrazovanja i osposobljavanja odraslih sa akcentom na ravnopravno učešće žena: programi funkcionalnog opismenjavanja; programi za sticanje prve kvalifikacije za zanimanje; sertifikovani programi obrazovanja i osposobljavanja, za zanimanja koja su tražena na tržištu rada, a koja zadovoljavaju potrebe i interesovanje pripadnika RE populacije; programi obrazovanja i osposobljavanja za poznatog poslodavca; motivacione stipendije i dodatni sadržaji nakon stručnog osposobljavanja (npr. besplatna vozačka obuke, i sl.);
14. Podizati nivo svijesti javnog mnjenja o neophodnosti i značaju uključivanja djece RE populacije u vaspitno-obrazovni sistem; koristiti pozitivne primjere afirmisanih i uspješnih, visokoobrazovanih pripadnika RE populacije kao uzor za motivaciju i integraciju roditelja i djece.

3. Zapošljavanje i prava iz radnog odnosa

Politika zapošljavanja u Crnoj Gori definiše se Nacionalnom strategijom zapošljavanja i ljudskih resursa, kojom se predviđa borba protiv dugoročne nezaposlenosti, kroz mjere aktivne politike zapošljavanja, sa težištem na grupe koje teže nalaze zaposlenje. Nacionalna strategija zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa za period 2012-2015. godine, usvojena je u decembru 2011. godine.

U skladu sa Zakonom o zapošljavanju i ostvarivanju prava iz osiguranja od nezaposlenosti nosioci pojedinih poslova zapošljavanja su Zavod za zapošljavanje Crne Gore i agencija za zapošljavanje, koji obavljaju poslove pod uslovima propisanim tim zakonom. Osnovna djelatnost Zavoda za zapošljavanje je pružanje pomoći nezaposlenim licima, kroz posredovanje u zapošljavanju i radnom angažovanju, profesionalno savjetovanje i informisanje poslodavaca i nezaposlenih lica o mogućnostima zapošljavanja, vođenje propisanih evidencija iz oblasti zapošljavanja, obezbjeđivanje prava iz osiguranja za slučaj nezaposlenosti, sprovođenje ostalih mjera aktivne politike zapošljavanja (obrazovanje i osposobljavanje odraslih, javni radovi, podrška samozapošljavanju, subvencioniranje zapošljavanja, itd).

Osnovno obilježje društveno-ekonomskog položaja pripadnika romske i egipćanske populacije u Crnoj Gori je nizak stepen ekonomske aktivnosti i visoka nezaposlenost. Romska i egipćanska populacija je uglavnom isključena iz formalnih oblika zapošljavanja, dok se najveći broj lica bavi onim zanimanjima u kojima se ne traži profesionalna stručnost. Veliki broj je zaposlen u sivoj ekonomiji, uglavnom na sakupljanju sirovina za reciklažu. Stoga, romska i egipćanska populacija pripada kategoriji lica sa jako ograničenim mogućnostima zaposlenja, niskom konkurencijom i mobilnošću na tržištu rada.

Nedostatak obrazovanja i obrazovnih mogućnosti predstavlja jednu od najvećih prepreka prilikom zapošljavanja romske i egipćanske populacije. Ostale prepreke koje ovu populaciju dovode u nepovoljan položaj, prilikom ulaska na tržište rada i zadržavanja zaposlenja, su: nedostatak ličnih isprava (što je preduslov za dobijanje usluga u oblasti zapošljavanja); teška ekonomska i socijalna situacija, zbog koje nisu u prilici da prihvataju duže programe osposobljavanja i obrazovanja; diskriminacija i neprihvatanje

od strane neroma i poslodavaca; život u nesigurnim i nestandardizovanim prebivalištim; nedostatak garancija u vidu nekretnina i žiranata za podizanje kredita; slaba informisanost; negativni aspekti sopstvene tradicije; nepostojanje povjerenja u institucije sistema; nedostatak kadrova za edukaciju pripadnika ove populacije; socijalna izolacija i nedostatak socijalnih vještina, itd.

Prosječno se, godišnje, na evidenciji Zavoda nalazi oko 1000 lica, koja se deklarišu kao pripadnici romske i egipćanske populacije. Učešće žena je oko 40%. U ukupnoj registrovanoj nezaposlenosti ova populacija učestvuje sa 3-4%. Ipak, ne postoje precizni podaci o registrovanoj nezaposlenosti ove populacije, s obzirom da propisima o evidencijama u oblasti nezaposlenosti i zapošljavanja nije predviđeno evidentiranje podataka o etničkoj pripadnosti lica koja traže zaposlenje. Osim toga, činjenica da najveći broj pripadnika ove populacije ne očekuje pomoć u zapošljavanju, uz posredovanje Zavoda za zapošljavanje, te da izlaz traže putem angažovanja u sivoj ekonomiji, predstavlja dodatni razlog odsustva preciznijih podataka o registrovanoj nezaposlenosti.

Preko 90% registrovanih pripadnika romske i egipćanske populacije čine lica bez zanimanja i stručne spreme. Oni, po pravilu, duže čekaju na zaposlenje. Manji dio ove populacije zapošljava se na sezonskim poslovima u građevinarstvu, poljoprivredi i turizmu i kroz programe javnih radova, gdje zasnivaju radni odnos na određeno vrijeme.

Programi aktivne politike zapošljavanja, koje realizuje Zavod za zapošljavanje, namijenjeni su sistemskom smanjivanju nezaposlenosti teže zapošljivih lica. Na polju zapošljavanja lica romske i egipćanske populacije Zavod razvija partnerstva sa organizacijama civilnog društva i poslodavcima.

Rezultati uključivanja Roma i Egipćana u mjere aktivne politike zapošljavanja, u prethodnom periodu, su ohrabrujući i pokazuju da postoji sve veće interesovanje za unaprijeđivanje dosadašnjeg statusa i uključivanje u programe koji im se nude, posredstvom Zavoda. Ono što napore Zavoda i njegovih partnera na polju obrazovanja i stručnog obrazovanja ograničava jeste postojanje diskriminacije na tržištu rada, u smislu zapošljavanja Roma i Egipćana nakon završenih programa obrazovanja i stručnog osposobljavanja.

Opšti ciljevi Strategije u oblasti zapošljavanja su porast učešća pripadnika romske i egipćanske populacije u mjerama aktivne politike zapošljavanja, uz ravnopravno uključivanje žena; unaprijeđivanje mogućnosti za kvalitetnijim zaposlenjem; porast stope zaposlenosti i održavanje takvog trenda; unaprijeđivanje saradnje između socijalnih partnera i civilnog društva; smanjenje diskriminacije na tržištu rada.

Kroz obezbjeđivanje kvalitetnijeg obrazovanja i osposobljavanja za Rome i Egipćane, kao aktivne mjere zapošljavanja, podići će se nivo njihove zapošljivosti i generisati potencijal za stvaranje sopstvenih prihoda, što će biti početna osnova za razvoj socijalne ekonomije, oslobađanje od siromaštva i osiguranje punopravnog članstva u društvu.

Aktivnosti:

1. Organizovanje informacione kampanje o pravima i obavezama romske i egipćanske populacije u oblasti zapošljavanja, sa posebnim naglaskom na informisanje žena (aktivno učešće Romskog savjeta, romskih NVO i lidera);
2. Motivisanje Roma i Egipćana za aktivno traženje posla i uključivanje u mjere aktivne politike zapošljavanja, kroz uključivanje u informativne razgovore za novoprijavljena lica i informaciono-motivacione seminare; promovisanje polaznika programa u lokalnoj zajednici;

3. Obezbjediavanje kurseva jezika za Rome i Egipćane koji ne govore crnogorski jezik, naročito za žene;
4. Organizovanje programa koji uključuju i funkcionalno opismenjavanje i sve vidove obrazovanja;
5. Organizovanje programa za sticanje prve kvalifikacije za zanimanje, za što veći broj lica koja nemaju stručnu spremu;
6. Organizovanje sertifikovanih programa obrazovanja i osposobljavanja, za zanimanja koja su tražena na tržištu rada, a koja zadovoljavaju potrebe i interesovanje pripadnika romske i egipćanske populacije i imaju vezu sa budućim mogućnostima za zaposlenje;
7. Organizovanje programa obrazovanja i osposobljavanja za poznatog poslodavca;
8. Uvođenje motivacionih stipendija i dodatnih sadržaja nakon stručnog osposobljavanja (besplatne vozačke obuke, i sl.);
9. Uključivanje Roma i Egipćana u programe javnih radova i sezonsko zapošljavanje, sa posebnim akcentom na obezbjeđenje ravnopravnog učešća žena;
10. Uključivanje Roma i Egipćana u programe izgradnje stanova za romsku zajednicu;
11. Iniciranje izrade novih standarda zanimanja - medijator socijalne inkluzije i romski asistent- i organizovanje programa obuka za iste;
12. Angažovanje medijatora socijalne inkluzije i romskih asistenata sa dobrim poznavanjem romskog i ostalih jezika u službenoj upotrebi, lokalnih prilika, razvijenim vještinama i stečenim kvalifikacijama, kroz projektne aktivnosti i program javnih radova;
13. Iniciranje posebnog programa zapošljavanja pripadnica romske i egipćanske populacije za rad kod kuće;
14. Podrška razvoju porodičnog biznisa;
15. Podrška očuvanju i razvoju tradicionalnih zanata romskih zajednica (kroz razvoj zadruga i dodjelu grantova);
16. Formiranje posebnog fonda za kreditiranje preduzetništva i samozapošljavanja lica romske nacionalnosti po povoljnijim uslovima od tržišnih (beskamatni krediti, krediti sa veoma niskim kamatama, krediti sa dužim rokovima otplate, i sl);
17. Legalizovanje postojećeg poslovanja iz sfere sive ekonomije, kroz uvođenje posebnih poslovnih i poreskih olakšica;
18. Utvrđivanje kvota po principu afirmativne akcije za određene poslove za Rome i Egipćane;
19. Sprovođenje istraživanja o stepenu diskriminacije i mobingu pripadnika/ca romske i egipćanske populacije prilikom zapošljavanja i u toku trajanja radnog odnosa;
20. Sprovođenje informacione kampanje kod poslodavaca za prevazilaženje stereotipa i predrasuda pri zapošljavanju romske i egipćanske populacije;
21. Stimulisanje poslodavaca za zapošljavanje pripadnika RE populacije, kroz sistem poslovnih i poreskih olakšica i subvencija za Rome i Egipćane preduzetnike i poslodavce koji zapošljavaju radnike romske i egipćanske nacionalnosti;
22. Aktivno zapošljavanje pripadnika romske i egipćanske populacije u javnom sektoru;
23. Iniciranje izrade zakonske regulative za razvoj socijalne ekonomije;
24. Dodatno razvijanje znanja i vještina NVO sektora i njihovih predstavnika u zvaničnim tijelima za poslove monitoringa procesa inkluzije i javnog zastupanja, u cilju djelotvornije primjene nacionalnih i lokalnih politika prema Romima i Egipćanima;

25. Jačanje socijalnog partnerstva - uključivanje i povezivanje postojećih institucija i lokalne zajednice;
26. Jačanje koordinacije i partnerstava između centara za socijalni rad, biroa rada, romskih NVO i lidera, Romskog savjeta i međunarodnih organizacija, u kontekstu pripreme i implementacije projekata koje finansira EU u socijalnom sektoru;

4. Zdravlje i zdravstvena zaštita

U zdravstvenom sistemu se ne vode evidencije koje su zasnovane na etičkoj, nacionalnoj ili nekoj drugoj pripadnosti korisnika zdravstvene zaštite. Ipak, indirektno, uvidom u kategoriju „uplatioca doprinosa“ i „svojestvo osiguranika“ se može doći do podataka da li pripadnici romske i egipćanske populacije dobijaju usluge u zdravstvenom sistemu Crne Gore.

Uvidom u dnevne evidencije rada izabranih doktora, centara i jedinica za podršku je evidentno da pripadnici romske i egipćanske populacije (koji imaju status interno raseljenih ili izbjeglih lica ili lica koja traže azil ili posebnu zaštitu) dobijaju usluge koje dobijaju i ostali korisnici zdravstvene zaštite.

Reformom sistema zdravstva uveden je izabrani doktor preko koga osiguranici ostvaruju primarnu zdravstvenu zaštitu i koji im omogućava upućivanje i na sekundarni i tercijarni nivo zdravstvene zaštite.

Zakon o zdravstvenom osiguranju je obezbijedio da socijalno ugrožene kategorije, nezaposleni, djeca do osnovne škole, a ako se školuju dok završavaju srednje i visoko obrazovanje, žene u toku trudnoće i godinu dana nakon porođaja, stariji od 65 godine i oboljeli od raznih bolesti, ne učestvuju u troškovima liječenja (imaju besplatnu zdravstvenu zaštitu). Uredba o načinu ostvarivanja zdravstvene zaštite stranaca je pripadnike romske i egipćanske populacije izjednačila u pravima na zdravstvenu zaštitu sa osiguranicima (na koga se odnosi zakon o zdravstvenom osiguranju). Sada nema normativnih prepreka da pripadnik romske i egipćanske populacije koji nema dokumenta (lična karta, pasoš ili neki drugi identifikacioni dokument, izvod iz knjige rođenih, jedinstveni matični broj) ostvari pravo na zdravstvenu zaštitu, kako u obimu tako i po sadržaju usluga kao i redovni osiguranici. Slučajevi lica koja se suočavaju sa preprekama u ostvarivanju prava na zdravstvenu zaštitu će biti pojedinačno rješavani u saradnji sa UNHCR-om i DEU.

U periodu od ustanovljenja Kampa I i Kampa II u Podgorici je razvijena ambulanta za odrasle i ambulanta za djecu, u kojoj 2 sata dnevno rade doktori za odrasle i djecu (ranije je ambulanta radila 2 sata prije i 2 sata poslije podne). U periodu van radnog vremena pomenutih ambulanti zdravstvenu zaštitu pripadnici romske i egipćanske populacije mogu ostvariti u ambulantama doma zdravlja Podgorica (na svim lokacijama, a najbliža lokacija je zdravstveni objekat Konik).

Pripadnice romske i egipćanske populacije se za usluge reproduktivnog i seksualnog zdravlja mogu javiti izabranim ginekolozima u domovima zdravlja, a porođaj mogu ostvariti u svakom porodilištu u Crnoj Gori.

Vakcinacija djece pripadnika romske i egipćanske populacije, koji nemaju svog izabranog pedijatra i koja ne idu u školu se sprovodi u naseljima u kojima je obezbijeđen kolektivni smještaj pripadnika ove populacije. Institut za javno zdravlje organizuje povremene kampanje vakcinacije romske i egipćanske djece na Koniku, što rezultira visokim procentom pokrivenosti (za pojedine bolesti i do 98%).

Veoma važan dio aktivnosti u cilju informisanja Roma i Egipćana u vezi sa sistemom zdravstvene zaštite jeste obavještanje o značaju i prednostima korišćenja usluga centara podrške u zdravstvenim ustanovama, u kojima se sprovode prevencija, zaštita i unaprijeđenje zdravlja. U cilju zaštite zdravlja majke i djeteta, postoji potreba za medijatorima koji će, u direktnom kontaktu sa ovim licima, prenijeti potrebne informacije o značaju i unaprijeđenju reproduktivnog zdravlja, na za njih na razumljiv i odgovarajući način.

Aktivnosti:

1. Utvrditi zdravstveni status Roma i Egipćana na osnovu utvrđivanja relevantnih pokazatelja zdravlja, kako bi se definisale specifične mjere zdravstvene zaštite ove ranjive kategorije;
2. Obezbijediti stalni monitoring zdravstvenog stanja i zdravstvenih potreba Roma i Egipćana;
3. Povećati dostupnost i pristupačnost zdravstvene zaštite sa svih aspekata - teritorijalne, kulturološke i ekonomske dostupnosti;
4. Podsticati i usmjeravati pripadnike romske i egipćanske populacije da izaberu svog doktora (svi oni koji imaju riješen status u Crnoj Gori: državljani Crne Gore ili stranci sa privremenim i trajnim boravkom);
5. Pripadnicima romske i egipćanske populacije koji nemaju riješen status, zdravstvenu zaštitu obezbijediti u skladu sa Uredbom o načinu ostvarivanja prava raseljenih lica iz bivših jugoslovenskih republika i interno raseljenih lica sa Kosova koja borave u Crnoj Gori;
6. Potpisati sporazume o saradnji sa NVO koji se bave pitanjima zdravlja Roma i Egipćana u smislu pružanja stručnih, provjerenih i specifičnih informacija i adekvatnih intervencija;
7. Edukovati pripadnike Roma i Egipćana o pravima na zdravstvenu zaštitu, načinu ostvarivanja prava kao i zdravstvene radnike koji im trebaju obezbijediti ostvarivanje prava na zdravstvenu zaštitu;
8. Obezbijediti adekvatne mjere edukacije za zdravstvene radnike zbog specifičnosti ove populacione grupe;

5. Socijalna i dječija zaštita

U sistemu socijalne i dječije zaštite ne vodi se evidencija koja je zasnovana na etničkoj, nacionalnoj ili nekoj drugoj pripadnosti korisnika socijalne zaštite.

S obzirom na ranije izrečen problem neposjedovanja ličnih dokumenata, a samim tim i nemogućnost pristupa različitim pravima, veoma mali broj romskih i egipćanskih porodica prima materijalno obezbjeđenje porodice, dječiji dodatak i druge socijalne benefite koji se ostvaruju na osnovu zakonskih rješenja iz ove oblasti.

Osnovni cilj Strategije u ovom domenu je olakšanje pristupa romskoj i egipćanskoj populaciji u sistemu socijalne i dječije zaštite. Ovo će se postići određenim aktivnostima u narednom četvorogodišnjem periodu.

Aktivnosti:

1. Poboljšanje dostupnosti i kvaliteta usluga centara za socijalni rad;

2. Organizovanje informativne kampanje u romskim i egipćanskim naseljima o pravima i načinu ostvarivanja socijalne i dječije zaštite;
3. Angažovanje romskih medijatora za potrebe stručnih timova u centrima za socijalni rad i drugim ustanovama socijalne zaštite;
4. Posebnim programima i aktivnostima pružiti zaštitu licima sa posebnim potrebama romske i egipćanske populacije;
5. Formiranje mobilnih timova sačinjenih od predstavnika/ca centara za socijalni rad, romskih medijatora, predstavnika/ca romskih i egipćanskih NVO, predstavnika/ca domova zdravlja, predstavnika/ca Uprave policije za pružanje servisa socijalne podrške;
6. Preduzimanje nadzora i brige nad djecom koja prekidaju redovno školovanje, sa naglaskom na djevojčice;
7. Prevencija maloljetničkih i prisilnih/ugovorenih brakova kroz rad multidisciplinarnih timova pri centrima za socijalni rad i unaprijeđenje saradnje sa školskim ustanovama;
8. Donijeti novi Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti i prateća podzakonska akta;

6. Nasilje nad ženama i nasilje u porodici

Nasilje u porodici je specifičan oblik rodno zasnovanog nasilja koji ugrožava ostvarivanje osnovnih ljudskih prava i sloboda žena.

Iako Crna Gora vodi politiku baziranu na principima nediskriminacije i poštovanja ljudskih prava, postojeći normativni i institucionalni okvir još uvijek ne garantuju efektivne mehanizme zaštite od nasilja nad ženama koji obezbjeđuju jednaku zaštitu pripadnicama romske i egipćanske populacije u skladu sa usvojenim međunarodnim standardima. Kao mogući razlozi prepoznaju se: odsustvo sistemskih rješenja u oblasti porodične zaštite, nedostatak jednoobraznih pravila i procedura u postupanju sa žrtvama nasilja, nedovoljno razvijena saradnja i koordinacija među nadležnim institucijama, nedovoljna razmjena relevantnih podataka. Osim toga, praksa sistematskog prikupljanja i analiziranja podataka o nasilju u porodici i nasilju nad ženama u okviru romske i egipćanske populacije nije dovoljno razvijena. Shodno tome, nije moguće precizno i dokumentovano sagledati kolika je rasprostranjenost nasilja u porodici na nivou ove populacije, niti analizirati kvalitet i obim preventivnih i zaštitnih mjera koje se preduzimaju u slučajevima nasilja u okviru ove populacije. Do usvajanja Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, nije postojala razvijena besplatna pravna pomoć za žrtve nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja. Informacije o pravnoj, psihološkoj i socijalnoj podršci nisu dostupne svim pripadnicima romske i egipćanske populacije. Specijalizovane usluge za žrtve nasilja u porodici, kao što su SOS telefoni za žene i djecu-žrtve nasilja postoje samo u nekoliko lokalnih samouprava, a rehabilitacioni i savjetodavni programi za počiniocce nasilja se ne praktikuju.

Istraživanje koje je su radile organizacije SOS Nikšić i CRI pokazuje da su 70% ispitanica⁶ bile žrtve porodičnog nasilja od strane svojih muževa, rođaka i drugih članova porodice. Većina (67%) je u tom momentu živjela u situaciji u kojoj su izložene nasilju. Međutim, žrtve su kontaktirale policiju u svega u 13% slučajeva. Samo u jednom od šest prijavljenih slučajeva žena je smatrala da joj je policija pružila odgovarajuću pomoć. U tom smislu prepoznat je nedostatak obučenosti i prisutnost stereotipa i predrasuda kod

⁶ Istraživanje SoS Nikšić, CRI

predstavnik administracije u ophođenju sa žrtvama nasilja u porodici, pripadnicama romske i egipćanske populacije.

Pripadnice romske i egipćanske populacije su samom marginalizovanošću i zatvorenošću zajednice kojoj pripadaju, već na određen način društveno izolovane. Njihov položaj dodatno otežava održavanje tradicionalnih normi i patrijahalnih običaja. Istraživanje SOS telefona Nikšić pokazalo je da u 75% slučajeva odluke u porodici donose muškarci, dok više od 1/3 pripadnica ove populacije ne može samostalno odlučivati ni o slobodnom vremenu. Već od uzrasta od 10 godina, djevojčice se upućuju na brigu o porodici, mlađoj braći i sestrama i pripremaju za brak. U odnosu na dječake svojih godina, djevojčice su u mnogo većoj mjeri društveno izolovane.⁷

Najveći broj udatih Romkinja i Egipćanki nije samostalno birao bračnog partnera, već je o njihovom braku odlučivao otac ili rodbina. U brak stupaju veoma rano, što pokazuje i podatak da je više od 51% njih, prvo dijete rodilo prije punoljetstva. Više od polovine brakova u romskoj zajednici nije zakonski sklopljeno, a istraživanje pokazuje da u jednom dijelu romske populacije još uvijek opstaje tradicija po kojoj je muškarcu dozvoljena poligamija. Ipak, iako zakonom nije dozvoljena, poligamija je u romskoj i egipćanskoj zajednici prihvaćena kao dio tradicije. Udajom pripadnice ove populacije gube vezu sa svojom rodbinom, a ukoliko žele da se razvedu od muža, na osnovu običajnog prava su primorane da djecu ostave mužu i njegovoj porodici.

Treba imati u vidu i činjenicu da pripadnice romske i egipćanske populacije uglavnom ostaju u vezama u kojima su trpjele nasilje, zato što nemaju vlastitih izvora prihoda niti podršku porodice. Nizak nivo stečenog obrazovanja, visoke stope nezaposlenosti, rasprostranjeno siromaštvo i nedostatak alternativnog smještaja, pripadnice ove populacije ostavljaju praktično bez mogućnosti izbora. U takvim okolnostima, posebno zabrinjava nepostojanje državnih sigurnih kuća u Crnoj Gori, kao i nedovoljna obaviještenost žrtava o takvim mogućnostima i centrima koje osnivaju nevladine ženske organizacije, što mnogim ženama onemogućava da pronađu utočište kada su izložene porodičnom nasilju.⁸

Imajući u vidu sve činjenice, veoma je važno planiranje, priprema i sprovođenje mjera i aktivnosti u cilju sprečavanja i suzbijanja rizika od nasilja kojoj su pripadnice ove populacije izložene.⁹

Opšti cilj u dijelu prevencije i spriječavanja nasilja nad ženama i nasilja u porodici je eliminacija svih oblika nasilja nad ženama i djevojčicama romske i egipćanske populacije. Specifični ciljevi su sljedeći: unaprijeđenje strateškog okvira za spriječavanje i suzbijanje nasilja nad ženama i porodičnog nasilja u okviru romske i egipćanske populacije; jačanje kapaciteta sistema prevencije i zaštite žena romske i egipćanske populacije od nasilja i porodičnog nasilja; unaprijeđenje dostupnosti statističkih podataka o nasilju nad ženama i porodičnog nasilja, razvrstanih po etničkoj pripadnosti; podizanje svijesti javnosti o problemu nasilja nad ženama romske i egipćanske populacije; unaprijeđenje socio-ekonomskog položaja samohranih i neudatih majki iz romske i egipćanske populacije; jačanje prevencije nasilja nad ženama romske i egipćanske populacije; unaprijeđenje saradnje državnih institucija i nevladinih organizacija koje se bave pitanjima romske i egipćanske populacije u oblasti spriječavanja nasilja i trgovine ljudima i dr.

⁷ Istraživanje Koalicija Romski krug, Uključenost mladih RAE populacije 2010

⁸ Izvor CERD

⁹ Izvor, Položaj Romkinja i romske manjine u porodici i zajednici, preuzeto sa http://www.sosnk.org/wp-content/uploads/2010/05/Polozaj_romske_manjine_i_polozaj_Romkinja_u_zajednici.pdf

Aktivnosti:

1. Usvajanje lokalnih akcionih planova za uključivanje romske i egipćanske populacije sa mjerama za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici;
2. Istraživanje i prikupljanje podataka o slučajevima uznemiravanja, seksualnog uznemiravanja i seksualnog zlostavljanja;
3. Uključivanje predstavnica romske i egipćanske populacije u lokalne timove na terenu koji će biti formirani/koji su već formirani;
4. Uključivanje predstavnica romske i egipćanske populacije u implementaciju i sprovođenje mjera i aktivnosti utvrđenih lokalnim akcionim planovima za postizanje rodne ravnopravnosti;
5. Uključivanje prevencije nasilja u sve lokalne akcione planove za uključenje romske i egipćanske populacije;
6. Zaštita od maloljetničkih prisilnih brakova i sprječavanje takvih postupaka kroz edukaciju, kampanje i primjenu zakonskih propisa;
7. Edukacija pripadnica romske i egipćanske populacije o Zakonu o besplatnoj pravnoj pomoći;
8. Edukacija pripadnica romske i egipćanske populacije o Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici i Strategiji zaštite od nasilja u porodici;
9. Edukacija žena romske i egipćanske populacije, zaposlenih u centrima za socijalni rad i pripadnika/ce policije, kao i zaposlenih u zdravstvu, u oblasti zabrane diskriminacije i sprečavanja i suzbijanja nasilja u porodici;
10. Razvoj novih i osnaživanje postojećih servisa za podršku žrtvama nasilja u porodici na lokalnom nivou, sa posebnom obukom za rad sa pripadnicima romske i egipćanske populacije i drugim ranjivim grupama;
11. Edukacija djevojaka i žena romske i egipćanske populacije o zaštitnim mjerama;
12. Integrisanje znanja o nasilju nad ženama, rodnoj ravnopravnosti i nenasilnoj komunikaciji u školskim ustanovama za osnovno i srednje obrazovanje;
13. Uključivanje podataka o specifičnim grupama u sva istraživanja o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju i razvrstavanje dobijenih podataka po rodnoj i etničkoj osnovi;

7. Kulturni i jezički identitet

Jezik, usmena kultura, muzika i tradicionalna materijalna kultura Roma imaju istaknuto mjesto u planovima i programima gotovo svih evropskih zemalja, u kojima su već stvorene odgovarajuće institucije i ustanove. Po uzoru na te zemlje i u Crnoj Gori treba stvarati takve programe, institucije i ustanove za pripadnike romske i egipćanske populacije.

Putem garantovanih kolektivnih prava Romi mogu neposredno ili preko svojih posrednika da učestvuju u odlučivanju o pojedinim pitanjima u vezi sa njegovanjem svoje kulture, ostvarivanjem prava na obrazovanje, informisanje i službenu upotrebu jezika i pisma u skladu sa zakonom. Pravo na očuvanje posebnosti predviđa pravo na izražavanje, čuvanje, njegovanje, razvijanje i javno izražavanje nacionalne, etničke, kulturne i vjerske posebnosti, zatim veze i saradnje sa sunarodnicima izvan teritorije Crne Gore i td.

Shodno Zakonu o manjinskim pravima i slobodama, Romski savjet učestvuje u kreiranju politike u oblasti kulture. Savjet učestvuje u donošenju odluka, o načinu predstavljanja kulturne i istorijske baštine i dr. Kultura i njeno izražavanje, očuvanje, njegovanje, unaprijeđivanje, naslijeđe i javno ispoljavanje shvataju se kao integralni zadatak romske i egipćanske zajednice. Kultura je dvostruko pitanje i to, s jedne strane instrument za afirmaciju identiteta romske i egipćanske zajednice, a s druge instrument za unaprijeđivanje međuetničke komunikacije i integracije Roma i Egipćana u društvo.

Polazeći od predviđenih prava i imajući u vidu značaj i ulogu kulture koja, po definiciji, prožima sve segmente života ljudi jedne zajednice (počev od proizvodnje, preko znanja, njihove upotrebe, zatim ideja i vrijednosti, zaključno s metodama i institucijama koje se staraju o njenom razvoju), može se reći da Romi i Egipćani još nemaju obezbijeđene elementarne uslove za razvoj svoje kulture.

Kultura, koju čini srž identiteta Roma i Egipćana, ima dva ključna aspekta: tradicionalni i savremeni. Da bi se ona izražavala, čuvala, njegovala, razvijala, kao i da bi se održavale veze i uspostavila saradnja sa sunarodnicima iz dijaspore neophodno je obezbijediti uslove za malobrojne postojeće kulturne institucije i udruženja i osnivati i razvijati nove institucije i organizacije koje su neophodne za savremeno kulturno stvaralaštvo Roma i Egipćana.

Stvaranje sistemskih održivih preduslova za očuvanje i razvoj romskog jezika, kao dobra od izuzetnog značaja, je veoma bitan segment u očuvanju ukupnog kulturnog i nacionalnog identiteta.

Aktivnosti:

1. Organizacija ljetnjih kampova romskog jezika uz podršku institucija;
2. Izdavanje romskog rječnika, prevođenje literature na romski i sa romskog jezika;
3. Podrška i partnerstvo u regionalnoj inicijativi standardizacije romskog jezika;
4. Ojačati kapacitete i pospješiti kulturno-izdavačku djelatnost Roma u okviru Centra za očuvanje i razvoj kulture manjina;
5. Podržati projektnu saradnju kulturnih udruženja i ustanova sa mnogobrojnim romskim ustanovama van Crne Gore u cilju unaprijeđenja kulturnog života Roma i Egipćana u Crnoj Gori;
6. Podrška etnološkim istraživanjima u vezi sa životom i običajima Roma i Egipćana u Crnoj Gori;
7. Promovisanje romske kulture u okviru manifestacije „Dani kulture manjinskih naroda u Crnoj Gori“;

8. Informisanje

Sloboda izražavanja i informisanja je jedno od temeljnih ljudskih prava svakog demokratskog društva i proklamovana je međunarodnim dokumentima, kao i domaćim zakonodavstvom u Crnoj Gori.

Informisanje romske populacije u Crnoj Gori realizuje se kroz programe nacionalnih javnih radio-difuznih servisa Radio Crne Gore i Televizija Crne Gore, zatim lokalnih javnih servisa, kao i komercijalnih elektronskih medija gdje, uglavnom, postoje specijalističke emisije bilo na romskom (uz titlovan prevod), bilo na crnogorskom jeziku. Emisije su posvećene pitanjima socijalne integracije romskog stanovništva u Crnoj Gori.

Ostvarivanje prava na informisanje Roma i Egipćana je važno pitanje njihove socijalne integracije u crnogorsko društvo i jedan od pokazatelja uspješnosti politike usmjerene na obezbjeđivanje boljeg kvaliteta života. Može se reći da je projekat “Dekada uključenja Roma 2005-2015” bio podsticajan za pozitivne promjene koje su se desile na planu informisanja Roma. Zastupljenost tematike “Dekade” medijski se unaprijedila, a mediji postaju aktivno mjesto za razmjenu informacija i sadržaja koji doprinose ostvarenju ciljeva ovog projekta.

Odredbе zakona prema kojima su javni radio-difuzni servisi na nacionalnom i lokalnom nivou dužni proizvoditi i emitovati programe za manjine na njihovom jeziku još uvijek se nedovoljno sprovode kada je riječ o informisanju Roma i Egipćana, iz objektivnih razloga, prije svega nepoznavanja romskog jezika. Pri tome, važno pitanje je edukacija novinara za prepoznavanje manjinskih tema i za kvalitetno izvještavanje o manjinskim pitanjima, za razumijevanje problematike manjina u savremenim pluralnim društvima i za njihovo potpuno integrisanje. Sa društvenog stanovišta važno je, umjesto medijske getoizacije manjina, stvoriti praksu koja bi manjinska pitanja uvrstila u redovne programe, prije svega informativne i kulturne. Potrebno je stvarati programe koji bi manjinama dali odgovore na brojna egzistencijalna pitanja (na njihovom jeziku) a s druge strane intenzivirati medijske sadržaje koji trebaju vrijednosti manjina prikazati ostalim slušaocima/gledaocima. Uz sve ovo potrebno je personalno uključivanje manjina u redovne programe javnih servisa koji bi informisali ne samo za svoju manjinu. Takođe, važna je kontinuirana edukacija Roma i Egipćana kako bi se, uz neophodnu podršku samih medija, uključili u njihov rad, a daljim ulaganjima u svoje obrazovanje mogli značajno doprinijeti da se promijeni stereotipna slika o njima.

Uz sredstva opredijeljena budžetom Crne Gore, koja predstavljaju značajan podsticaj unaprijeđenju informisanja Roma i Egipćana, za poboljšanje stanja u ovoj oblasti u narednom periodu od značaja je uloga i djelovanje Romskog savjeta koji, preko sredstava Fonda za manjine, znatno više nego do sada može pokretati određene medijske inicijative i projekte u vezi sa informisanjem na svom jeziku. Pri tome, važno je naglasiti i potrebu njihove edukacije kako bi aplicirali kvalitetnim medijskim programima/projektima.

Pored podrške u osnivanju prvog romskog radija ostvoreni su solidni rezultati u informisanju Roma i Egipćana uopšte. Zapažen je napredak u pogledu obima, sadržaja i kvaliteta informacija u odnosu na prethodni period, a u informisanju se sve više prepoznaje javni interes kada je riječ o ovoj manjinskoj zajednici. No, neophodno je dodatno unapređivati ovu materiju u cilju potpune integracije ove manjinske zajednice u društveni život.

Aktivnosti:

1. Ministarstvo kulture da:

- sredstvima iz budžeta Crne Gore planiranim za proizvodnju i emitovanje zakonom utvrđenih programskih sadržaja javnih servisa Radio Crne Gore i Televizija Crne Gore obezbijedi, u cilju očuvanja jezičke posebnosti i identiteta, ostvarivanje prava na informisanje romske i egipćanske zajednica;
- shodno pitanjima socijalne integracije Roma u Crnoj Gori, obezbijedi programsku produkciju i sadržaje od značaja za realizaciju ciljeva definisanih Akcionim planom za implementaciju “Dekade uključenja Roma 2005-2015”;
- sufinansira medijske tematske programe o socijalnoj integraciji Roma u Crnoj Gori sa akcentom na sadržaje koji afirmišu multikulturalnost, multijezičnost i

- medijsku pismenost, u cilju medijske prezentacije Akcionog plana za implementaciju “Dekade uključenja Roma 2005-2015”, kao i da shodno sektorskim politikama i oblastima djelovanja obezbijedi njegovu medijsku prezentaciju putem TV spota, radijskog džingla i drugih oblika i sadržaja vizuelne komunikacije; raspisuje godišnji konkurs za izbor najboljeg priloga o socijalnoj integraciji Roma u CG za koji se dodjeljuje plaketa i novčani iznos u visini od jedne prosječne neto zarade;
2. Lokalne samouprave u kojima funkcionišu lokalni radio-difuzni servisi obezbijediće da u godišnjim ugovorima obaveznih programskih sadržaja od javnog interesa budu precizno navedeni i programi Dekade Roma.
  3. Nacionalni i lokalni javni radio-difuzni servisi će, posebno u sredinama gdje žive Romi i Egipćani, u skladu sa mogućnostima, radno angažovati medijski edukovane novinare ove populacije.
  4. Stimulisati partnerstvo Vlade, NVO sektora i medijskih udruženja i medija na planu medijske prezentacije Dekade Roma putem programa edukacije, treninga i strateškog definisanja medijskih prioriteta iz ove oblasti.
  5. Komisija za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću da obezbijedi da se dio ovih prihoda usmjeri za proizvodnju programskih sadržaja komercijalnih emitera koji su od javnog interesa, a posebno su značajni za pripadnike romske i egipćanske populacije u Crnoj Gori, tako što će proizvodnju ovog programa posebno vrednovati prilikom selekcije prijavljenih projekata.
  6. Pokretanje časopisa na romskom i crnogorskom jeziku;

9. Stanovanje

Uslovi stanovanja predstavljaju jedno od najbitnijih mjerila životnog standarda. Ne postoje precizni podaci o objektima u kojima stanuje romska i egipćanska populacija, bilo da se radi o uslovnim ili neuslovnim objektima. Opšte je zapažanje da su uslovi stanovanja većine Roma i Egipćana u Crnoj Gori ispod minimalnih nacionalnih i međunarodnih standarda stanovanja. Pojedini Romi i Egipćani nemaju skoro nikakav stalan smještaj, a mnogi borave u prostoru koji ni približno nije adekvatan za stanovanje. Posebno su loši i krajnje zabrinjavajući higijensko-zdravstveni uslovi stanovanja velikog broja ove populacije.

U slučaju ne malog broja pripadnika romske i egipćanske zajednice radi se primarno o problemu opstanka – de facto prava na život – usljed nedostupnosti, odnosno nedostatka čiste pijaće vode, činjenice da su stambeni objekti privremenog karaktera, često od slabog, nedovoljno čvrstog materijala, male površine, bez sanitarnih i kanalizacionih čvorova, ne rijetko smješteni u blizini deponija komunalnog otpada.

Neriješeno pitanje stanovanja posebno predstavlja prepreku za I/RL koja žele da se integrišu u Crnu Goru U *Studiji o održivim rješenjima za stanovnike Konika* (maj 2011. godine) koja je rađena za potrebe UN u Crnoj Gori navodi se:

- *Pokrivenost električnom energijom među ne-RAE domaćinstvima je skoro potpuna dok je registrovana nešto manja pokrivenost kod RAE domaćinstava.*
- *Slično stanje se zapaža i sa snabdjevenošću pijaćom vodom preko gradskog vodovoda. Procenat pokrivenosti pijaćom vodom preko gradskog vodovoda među ne-RAE populacijom je malo veći u odnosu na procenat pokrivenosti RAE domaćinstava. Ovdje je važno napomenuti da su domaćinstva koja žive u*

izbjegličkim kampovima povezana na gradski vodovod preko česmi koje se nalaze ispred montažnih baraka u kojima žive.

- *Najveći procenat slučajeva u kojima posmatrano domaćinstvo ne dijeli nužnik sa drugim domaćinstvima registrovan je kod domicilnih ne-RAE domaćinstava a najmanji kod RAE raseljeničkih domaćinstava.*
- *Takođe, raseljenička RAE domaćinstva najlošije stoje po uslovima stanovanja u koje spadaju prosječna površina smještaja, broj soba u stanu, broj osoba po jednoj sobi i prosječna površina po članu domaćinstva. Od posmatranih populacija po ovim kriterijuma najbolje uslove stanovanja ima ne-RAE domicilno stanovništvo*
- *Čvrsti energenti (drvo) se kao vid grijanja najčešće koriste kod domicilnih domaćinstava. Struja kao izvor energije za grijanje je takođe visoko zastupljena dok su ostali izvori energenata izuzetno malo u upotrebi.*
- *Uočene su i velike razlike između posmatranih populacija u pogledu posjedovanja trajnih dobara...*
- *Problemi vezani za kvalitet smještaja najizraženiji su kod RAE raseljeničkih domaćinstava a najmanje su prisutni kod ne-RAE domicilnih domaćinstava. Takođe, uočene su i značajne razlike po naseljima pa se domaćinstva koja žive u izbjegličkim kampovima u mnogo većoj mjeri susreću sa problemima izazvanim lošijim kvalitetom smještaja u kom žive.*

U rješavanju problema stanovanja ove populacije posebno će se preduzeti aktivnosti na planu suzbijanja svakog vida segregacije i getoizacije romskog i egipćanskog stanovništva.

Definisanje načina i uslova legalizacije nelegalnih objekata (izrada zakona u toku) stvorice se pretpostavke legalizacije nelegalno sagrađenih objekata čiji vlasnici su pripadnici romske i egipćanske zajednice.

Rješavanje pitanja stanovanja ove populacije odvijace se i u skladu sa ***Strategijom za trajno rješavanje pitanja raseljenih i interno raseljenih lica u Crnoj Gori sa posebnim osvrtom na oblast Konik.***

Aktivnosti:

1. Usvajanje odgovarajućih zakonskih i podzakonskih akata koji regulišu oblast socijalnog stanovanja (normativni okvir);
2. Izgradnja stambenih objekata namijenjenih ovoj populaciji;
3. Legalizovanje pojedinih objekata ili čitavih naselja, kao i pomoć u rješavanju spornih slučajeva u vezi sa imovinom i omogućavanjem posjedovanja i mirnog uživanja imovine od strane Roma i Egipćana;
4. Priključenje stambenih objekata na infrastrukturu (vodovod, kanalizacija, električna mreža, putna mreža idr.);
5. Pružanje pomoći za saniranje i poboljšanje uslova stanovanja u objektima od trošnog materijala u kojima žive romske i egipćanske porodice a koji su iz bezbjednosnih razloga problematični.
6. Izmještanje naselja ili deponija za otpad u blizini naselja romske i egipćanske populacije u skladu sa prostorno planskom dokumentacijom.
7. Izrada i kandidovanje projekata sa lokalnim samoupravama i romskim nevladinim organizacijama prema međunarodnim institucijama i donatorima za dobijanje sredstava međunarodne pomoći za ove namjene.

10. Učešće u političkom i javnom životu

Osnovni cilj Strategije, poboljšanje položaja romske i egipćanske populacije i njeno uključivanje u društvene tokove nije moguće ostvariti bez adekvatnog učešća Roma i Egipćana u javnom i političkom životu, odnosno bez političke prezentacije romske zajednice kao specifičnog kulturnog i političkog entiteta i kolektiviteta. To je važan i neophodan segment ukupne kulturne i socijalne emancipacije romske i egipćanske zajednice, ali i vrlo bitan i konkretan činilac borbe protiv diskriminacije, za jednakopravan i ravnopravan tretman Roma i Egipćana kao građana i kao kolektiviteta.

U ovom pogledu je postignut određeni pomak koji se ogleda u formiranju i djelovanju različitih nevladinih organizacija, koje se sve više uključuju u rješavanje prethodno pomenutih egzistencijalnih pitanja ove grupacije. Međutim, ove organizacije još uvijek nemaju potrebnu podršku crnogorskog društva i države, ni u materijalnom, ni u stručnom pogledu. Takođe, s obzirom na značajnu ulogu i ingerencije date Zakonom o manjinskim pravima i slobodama, od velike važnosti je konstituisanje i djelovanje Romskog savjeta. Političko predstavljanje romske populacije je sastavni dio ostvarenja prethodno predloženih mjera i aktivnosti rješavanja egzistencijalnih pitanja romske zajednice, kako bi se stvorili uslovi za uživanje osnovnih ljudskih prava Roma i Egipćana i njihovu postepenu integraciju u društvene tokove Crne Gore.

Osnovni cilj Strategije u ovom domenu je stručno, funkcionalno i kadrovsko osposobljavanje romske i egipćanske zajednice za punopravno učešće u javnom i političkom životu radi uživanja osnovnih ljudskih prava, integracije u građansko društvo i zaštite egzistencijalnih potreba i interesa.

Aktivnosti:

1. Stvaranje normativnih uslova za političko predstavljanje Roma i Egipćana - na državnom i lokalnom nivou;
2. Omogućiti prisustvo predstavnika romskih nevladinih organizacija u radu lokalnih skupština po sistemu *prazne stolice*, sa pravom obraćanja, ali bez prava glasanja, posebno kada se raspravljaju pitanja od značaja za romsku manjinu;
3. Uspostaviti saradnju sa lokalnim samoupravama na polju izrade i sprovođenja lokalnih akcionih planova za Rome i Egipćane;
4. Izrada i primjena programa dugoročne stručne i finansijske pomoći romskom i egipćanskom nevladinom sektoru;
5. Izgradnja odgovarajućih administrativnih i organizacionih kapaciteta u Ministarstvu za ljudska i manjinska prava za ove namjene;
6. Preduzimanje niza medijsko-marketinških i edukativno-informativnih aktivnosti, posebno na javnom servisu, radi afirmacije i širenja svijesti o položaju i potrebama romske i egipćanske populacije, što uključuje i organizovanje stručnih seminara, javnih debata, okruglih stolova itd. o ovim pitanjima;
7. Obezbeđenje poštovanja definisanih zakonskih mjera afirmativne akcije prilikom zapošljavanja lica romske i egipćanske nacionalnosti u svim organima državne uprave, lokalne samouprave i javnim službama;
8. Osposobljavanje žena iz romske i egipćanske populacije za učešće u javnom i političkom životu, radi uživanja osnovnih ljudskih prava, tj. prava na rodnu ravnopravnost;

9. Komisija za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću da obezbijedi da se dio ovih prihoda usmjeri za programe/projekte od značaja za pripadnike romske i egipćanske populacije, tako što će ove programe/projekte posebno vrednovati prilikom selekcije prijavljenih projekata.

VI INDIKATORI ZA MJERENJE USPJEŠNOSTI

Oblast: Pravni status		
r/b	Aktivnosti	Indikatori
1.	Nastaviti sa akcijom informisanja o mogućnostima rješavanja statusnih pitanja IRL i domicilnog stanovništva;	broj radionica broj tekstova u novinama i objava u medijima
2.	Nastaviti sa akcijom odlaska u opštine porijekla radi dobijanja ličnih dokumenta potrebnih za regulisanje statusa u Crnoj Gori;	broj odlazaka u opštine porijekla broj riješenih dokumenata
3.	Posvećivanje pažnje ranjivim grupama koje nisu u mogućnosti da pribave dokumenta potrebna za podnošenje zahtjeva za sticanje statusa, naročito za lica sa posebnim potrebama i onima koji žive ispod granice siromaštva;	broj osoba koje su dobila svoja prva dokumenta broj osoba koja su dobila dokumenta u odnosu na socijalni status
4.	Ubrzati aktivnosti na definisanju procedure naknadnog upisa u matične knjige rođenih za djecu rođenu u Crnoj Gori, izvan zdravstvenih ustanova, u skladu sa "Strategijom za trajno rješavanje pitanja raseljenih i interno raseljenih lica u Crnoj Gori, sa posebnim osvrtom na oblast Konik";	broj djece upisane u matične knjige u odnosu na postojeće stanje
5.	Preduzeti mjere na identifikaciji i pomaganju svih osoba u riziku od apatridije;	registrovan broj osoba u riziku od apatridije
6.	Pokrenuti informativnu kampanju među Romima i Egipćanima o važnosti ličnih dokumenata i upisa djece u matične registre rođenih i matične registre državljana;	broj radionica za roditelje romske i egipćanske djece broj roditelja koji je pratio radionice
7.	Unapređenje baze podataka za Rome i Egipćane, koji imaju status interno raseljenih lica, a ne posjeduju izvod iz matične knjige rođenih, uvjerenje o državljanstvu i pasoš radi regulisanja statusa u Crnoj Gori	broj osoba koja su dobila dokumenta u odnosu na rezultate istraživanja o pravnom statusu
8.	Informisanje predstavnika lokalne administracije o specifičnim potrebama populacije obuhvaćene Strategijom i obezbijedivanje više informacija i podrške u pristupu dokumentima.	broj radionica za RE populaciju na lokalnom nivou o statusnim pitanjima
Oblast: Obrazovanje		
r/b	Aktivnosti	Indikatori
1.	Uključivanje djece RE populacije (sa posebnim fokusom na djevojčice), u predškolske ustanove po principima desegregacije, iz porodica koje se	broj djece kojoj je omogućen besplatan upis

	nalaze u stanju socijalne potrebe (besplatan upis, boravak i ishrana);	
2.	Razvoj i primijena kraćeg programa pripreme za polazak u osnovnu školu djece uzrasta od 5 godina do 6 godina kao i specijalizovanog programa psihosocijalne podrške; obuka kadra;	program za pripremu za školu razvijen broj obučenog kadra za primjenu programa broj djece koji je prošao program
3.	Izrada baze podataka koja će uključiti podatke o upisu, kao i broju djece izvan vaspitnog i obrazovnog sistema;	baza podataka razvijena, efektivna i stavljena u upotrebu
4.	Razvoj mehanizma identifikacije djece, izvan sistema vaspitanja i obrazovanja i uključivanje u školski sistem;	razvijen mehanizam za identifikovanje djece izvan sistema vaspitanja i obrazovanja; broj djece uključene u proces obrazovanja i vaspitanja nakon sprovedenog postupka identifikacije
5.	Razvoj mehanizma kontinuiranog praćenja pohađanja nastave (redovno izvještavanje škola, formular za praćenje, detektovanje škola u kojima je najveći drop-out, jasno definisanje uloge Zavoda za školstvo: savjetodavno-instruktivna podrška, praćenje rada škola, stručnih službi i dr.); Akcenat staviti na mehanizam praćenja školovanja djevojčica RE populacije i shodno tome permanentno kontrolisati kvalitet stečenih znanja;	razvijen formular za praćenje detektovane škole sa najvećim drop outom broj izvještaja škola broj uvedenih promjena u odnosu na izvještaje škola
6.	Dopunska nastava za prevazilaženje jezičkih barijera, izradu domaćih zadataka, unaprijeđenja školskog postignuća zasnovanog na principima individualizacije;	broj časova dopunske nastave po školama i po predmetima broj podrške za izradu domaćih zadataka. školsko postignuće učenika - broj učenika sa unaprijeđenim postignućima
7.	Podrška u nastavi od strane asistenata i studenata volontera; diferenciranje uloge romskih asistenata i medijatora;	urađen opis posla asistenata u nastavi i mehanizam angažovanja definisana uloga medijatora u odnosu na saradnju sa obrazovnim ustanovama broj obučenih i angažovanih asistenata broj obučenih i angažovanih medijatora broj uključenih ustaova

		visokoškolskog obrazovanja i broj studenata volontera
8.	Organizacija adekvatne psihosocijalne podrške za učenice RE populacije, sa posebnim fokusom na djevojčice;	razvijen program psihosocijalne podrške broj realizovanih aktivnosti psihosocijalne podrške za djevojčice
9.	Rad sa roditeljima na jačanju motivacije za nastavak školovanja njihove djece, sa posebnim osvrtom na obrazovanje djevojčica, uključujući adekvatnu nastavu za roditelje djece RE populacije za korišćenje službenog jezika; Organizacija informativnih radionica o zakonskoj obavezi završetka osnovnog obrazovanja;	broj motivacionih radionica za nastavak školovanja i broj uključenih roditelja broj informativnih radionica za nastavak školovanja i broj polaznika
10.	Priprema gradskih škola za prihvata djece sa Kampa Konik RE populacije u cilju smanjenja segregacije i nastavak obuke nastavnika (individualizovana nastava, prevencija nasilja, saradnja sa roditeljima, romska istorija, porijeklo, tradicija, običaji...);	broj gradskih škola u koje se uključuju RE učenici broj obuka za nastavnike, broj obučanih, broj tema, rezultati evaluacije broj djece upisanih u gradske škole u odnosu na postojeći (stopa povećanja upisa)
11.	Razvoj programa profesionalne orijentacije (sa fokusom na djevojčice) i kontinuirano upoznavati i roditelje;	broj informativnih punktova za roditelje broj korisnika/ca savjetovanja u programu profesionalne orijentacije
12.	Školovanje pripadnika RE populacije zainteresovanih za rad u vaspitno-obrazovnim ustanovama; obezbjediti odgovarajuće stipendije za RE srednjoškolce i studente, sa akcentom na stimulisanje djevojčica; korišćenje „afirmativne akcije“ pri zapošljavanju;	broj stipendija za srednjoškolce i studente broj stipendija za djevojčice broj zaposlenih uz korišćenje afirmativne akcije
13.	Sprovođenje programa funkcionalnog opismenjavanja; programa za sticanje prve kvalifikacije za zanimanje; sertifikovanih programa obrazovanja i osposobljavanja, za zanimanja koja su tražena na tržištu rada, a koja zadovoljavaju potrebe i interesovanje pripadnika RE populacije; programa obrazovanja i osposobljavanja za poznatog poslodavca; obezbjeđivanje motivacionih stipendija i dodatnih sadržaja nakon stručnog osposobljavanja (npr. besplatna vozačka obuke, i sl.);	procenat povećanja uključenih lica u programe obrazovanja i osposobljavanja odraslih u odnosu na svaku oblast pojedinačno broj programa funkcionalnog opismenjavanja broj programa za sticanje prve kvalifikacije za zanimanje broj sertifikovanih programa obrazovanja i osposobljavanja za zanimanja koja su tražena na tržištu rada

		broj programa obrazovanja i osposobljavanja za poznatog poslodavca
		broj dodijeljenih motivacionih stipendija
14.	Podizanje nivoa svijesti javnog mnjenja o neophodnosti i značaju uključivanja djece RE populacije u vaspitno-obrazovni sistem; korišćenje pozitivnih primjera afirmisanih i uspješnih, visokoobrazovanih pripadnika RE populacije kao uzor za motivaciju i integraciju roditelja i djece.	broj emisija (TV i radio) na temu afirmacije školovanja RE populacije
		broj prezentacija visokoobrazovanih pripadnika RE populacije za školsku djecu
		broj prezentacija visokoobrazovanih pripadnika RE populacije za roditelje
Oblast: Zapošljavanje i prava iz radnog odnosa		
r/b	Aktivnosti	Indikatori
1.	Organizovanje informacione kampanje o pravima i obavezama romske i egipćanske populacije u oblasti zapošljavanja, sa posebnim naglaskom na informisanje žena (aktivno učešće Romskog savjeta, romskih NVO i lidera);	broj objava u elektronskim medijima
		broj informativnih radionica
2.	Motivisanje Roma i Egipćana za aktivno traženje posla i uključivanje u mjere aktivne politike zapošljavanja, kroz uključivanje u informativne razgovore za novoprijavljena lica i informaciono-motivacione seminare; promovisanje polaznika programa u lokalnoj zajednici;	broj informativnih razgovora
		broj učesnika na motivacionim radionicama
3.	Obezbjediavanje kurseva jezika za Rome i Egipćane koji ne govore crnogorski jezik, naročito za žene;	broj organizovanih kurseva
		broj učesnika/ca na kursevima
4.	Organizovanje programa koji uključuju i funkcionalno opismenjavanje i sve vidove obrazovanja;	broj i teritorijalna razudjenost programa
		broj osoba koje su učestvovala u programu
5.	Organizovanje programa za sticanje prve kvalifikacije za zanimanje, za što veći broj lica koja nemaju stručnu spremu;	broj osoba koje su učestvovala u programu
6.	Organizovanje sertifikovanih programa obrazovanja i osposobljavanja, za zanimanja koja su tražena na tržištu rada, a koja zadovoljavaju potrebe i interesovanje pripadnika romske i egipćanske populacije i imaju vezu sa budućim mogućnostima za zaposlenje;	broj osoba koje su učestvovala u programu
7.	Organizovanje programa obrazovanja i osposobljavanja za poznatog poslodavca;	broj osoba koje su učestvovala u programu
		broj zaposlenih nakon obuke
8.	Uvođenje motivacionih stipendija i dodatnih	broj podijeljenih motivacionih

	sadržaja nakon stručnog osposobljavanja (besplatne vozačke obuke, i sl.);	stipendija
9.	Uključivanje Roma i Egipćana u programe javnih radova i sezonsko zapošljavanje, sa posebnim akcentom na obezbjeđenje ravnopravnog učešća žena;	broj osoba koje su radile kroz program javnih radova
		broj osoba koje su radile tokom sezone
10.	Uključivanje Roma i Egipćana u programe izgradnje stanova za romsku zajednicu;	broj osoba koje su učestvovala u programu
11.	Iniciranje izrade novih standarda zanimanja - medijator socijalne inkluzije i romski asistent- i organizovanje programa obuka za iste;	izrađen standard zanimanja i program obuke za zanimanje medijator socijalne inkluzije
		izrađen standard zanimanja i program obuke za zanimanje romski asistent
12.	Angažovanje medijatora socijalne inkluzije i romskih asistenata sa dobrim poznavanjem romskog i ostalih jezika u službenoj upotrebi, lokalnih prilika, razvijenim vještinama i stečenim kvalifikacijama, kroz projektne aktivnosti i program javnih radova;	broj osoba koje su angažovane u svojstvu medijatora
		broj osoba koje su angažovane u svojstvu asistenta
13.	Iniciranje posebnog programa zapošljavanja pripadnika romske i egipćanske populacije za rad kod kuće;	broj osoba koje su zaposlene kroz ovaj program
14.	Podrška razvoju porodičnog biznisa;	broj porodica koji je koristio ovaj program
15.	Podrška očuvanju i razvoju tradicionalnih zanata romskih zajednica (kroz razvoj zadruga i dodjelu grantova);	broj osnovanih zadruga
		broj podijeljenih grantova
16.	Formiranje posebnog fonda za kreditiranje preduzetništva i samozapošljavanja lica romske nacionalnosti po povoljnijim uslovima od tržišnih (beskamatni krediti, krediti sa niskim kamatama, krediti sa dužim rokovima otplate, i sl);	Fond formiran i operativan
		broj dodijeljenih kredita
17.	Legalizovanje postojećeg poslovanja iz sfere sive ekonomije, kroz uvođenje posebnih poslovnih i poreskih olakšica;	usvojen zakonski okvir za poreske olakšice
		broj legalizovanih poslova
18.	Utvrđivanje kvota po principu afirmativne akcije za određene poslove za Rome i Egipćane;	kvote utvrđene i primjenjuju se
19.	Sprovođenje istraživanja o stepenu diskriminacije i mobingu pripadnika/ca romske i egipćanske populacije prilikom zapošljavanja i u toku trajanja radnog odnosa;	istraživanje sprovedeno i rezultati poznati
20.	Sprovođenje informacione kampanje kod poslodavaca za prevazilaženje stereotipa i predrasuda pri zapošljavanju romske i egipćanske populacije;	broj informativnih radionica
		broj informacija /najava u elektronskim medijima

21.	Stimulisanje poslodavaca za zapošljavanje pripadnika RE populacije, kroz sistem poslovnih i poreskih olakšica i subvencija za Rome i Egipćane preduzetnike i poslodavce koji zapošljavaju radnike romske i egipćanske nacionalnosti;	sistem poslovnih i poreskih olakšica i subvencija ustanovljen i primjenjuje se broj poslodavaca koji koriste subvencije
22.	Aktivno zapošljavanje pripadnika romske i egipćanske populacije u javnom sektoru;	broj zaposlenih pripadnika RE u javnom sektoru
23.	Iniciranje izrade zakonske regulative za razvoj socijalne ekonomije;	regulativa predložena i usvojena
24.	Dodatno razvijanje znanja i vještina NVO sektora i njihovih predstavnika u zvaničnim tijelima za poslove monitoringa procesa inkluzije i javnog zastupanja, u cilju djelotvornije primjene nacionalnih i lokalnih politika prema Romima i Egipćanima;	broj obavljenih obuka broj polaznika obuke
25.	Jačanje socijalnog partnerstva - uključivanje i povezivanje postojećih institucija i lokalne zajednice;	broj institucija i lokalnih zajednica povezanih u socijalno partnerstvo
26.	Jačanje koordinacije i partnerstava između centara za socijalni rad, biroa rada, romskih NVO i lidera, Romskog savjeta i međunarodnih organizacija, u kontekstu pripreme i implementacije projekata koje finansira EU u socijalnom sektoru;	broj koordinacionih sastanaka između centara za socijalni rad, biroa rada, romskih NVO i lidera, Romskog savjeta i međunarodnih organizacija broj razvijenih zajedničkih projekata
Oblast: Zdravlje i zdravstvena zaštita		
r/b	Aktivnosti	Indikatori
1.	Utvrđiti zdravstveni status Roma i Egipćana na osnovu utvrđivanja relevantnih pokazatelja zdravlja, kako bi se definisale specifične mjere zdravstvene zaštite ove ranjive kategorije;	istraživanje zasnovano na utvrđivanju pokazatelja zdravlja obavljeno /rezultati poznati
2.	Obezbijediti stalni monitoring zdravstvenog stanja i zdravstvenih potreba Roma i Egipćana;	broj prvih i kontrolnih pregleda, broj preventivnih pregleda
3.	Povećati dostupnost i pristupačnost zdravstvene zaštite sa svih aspekata - teritorijalne, kulturološke i ekonomske dostupnosti;	udaljenost zdravstvenih ustanova prilagođenost zdravstvenih usluga ekonomskom stanju
4.	Podsticati i usmjeravati pripadnike romske i egipćanske populacije da izaberu svog doktora (svi oni koji imaju riješen status u Crnoj Gori: državljani Crne Gore ili stranci sa privremenim i trajnim boravkom);	broj osoba koja su u toku primjene izabrale doktora
5.	Pripadnicima romske i egipćanske populacije koji nemaju riješen status, zdravstvenu zaštitu obezbijediti u skladu sa Uredbom o načinu	broj osoba kojima je u toku primjene obezbijedena zdravstvena zaštita

	ostvarivanja prava raseljenih lica iz bivših jugoslovenskih republika i interno raseljenih lica sa Kosova koja borave u Crnoj Gori;	
6.	Potpisati sporazume o saradnji sa NVO koji se bave pitanjima zdravlja Roma i Egipćana u smislu pružanja stručnih, provjerenih i specifičnih informacija i adekvatnih intervencija;	sporazumi potpisani
7.	Edukaovati pripadnike Roma i Egipćana o pravima na zdravstvenu zaštitu, načinu ostvarivanja prava kao i zdravstvene radnike koji im trebaju obezbjediti ostvarivanje prava na zdravstvenu zaštitu;	broj informativnih radionica broj informacija/najava u elektronskim medijima
8.	Obezbjediti adekvatne mjere edukacije za zdravstvene radnike zbog specifičnosti ove populacione grupe;	broj obuka broj polaznika
Oblast: Socijalna i dječija zaštita		
r/b	Aktivnosti	Indikatori
1.	Poboljšanje dostupnosti i kvaliteta usluga centara za socijalni rad;	povećana dostupnost usluga CRS RE populaciji
2.	Organizovanje informativne kampanje u romskim i egipćanskim naseljima o pravima i načinu ostvarivanja socijalne i dječije zaštite;	broj radionica na godišnjem nivou u svakom naselju broj godišnjih najava u elektronskim medijima
3.	Angažovanje romskih medijatora za potrebe stručnih timova u centrima za socijalni rad i drugim ustanovama socijalne zaštite;	broj angažovanih RE medijatora
4.	Posebnim programima i aktivnostima pružiti zaštitu licima sa posebnim potrebama romske i egipćanske populacije;	utvrđen posebni program za zaštitu lica sa posebnim potrebama RE broj lica koja su evidentirana od strane CRS, romskih medijatora, predstavnika/ca romskih i egipćanskih NVO, domova zdravlja, za pružanje servisa socijalne podrške programa za zaštitu licima sa posebnim potrebama RE
5.	Formiranje mobilnih timova sačinjenih od predstavnika/ca centara za socijalni rad, romskih medijatora, predstavnika/ca romskih i egipćanskih NVO, predstavnika/ca domova zdravlja, predstavnika/ca Uprave policije za pružanje servisa socijalne podrške;	broj formiranih mobilnih timova broj predstavnika RE u svakom mobilnom timu
6.	Preduzimanje nadzora i brige nad djecom koja prekidaju redovno školovanje, sa naglaskom na djevojčice;	broj slučajeva
7.	Prevenција maloljetničkih i prisilnih/ugovorenih brakova kroz rad multi-disciplinarnih timova pri	broj predavanja u školama na temu prevencije maloljetničkih

	centrima za socijalni rad i unaprjeđenje saradnje sa školskim ustanovama;	brakova
8.	Dinijeti novi Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti i prateća podzakonska akta;	donijet Zakon donijeta podzakonska akta
Oblast: Nasilje nad ženama i nasilje u porodici		
r/b	Aktivnosti	Indikatori
1.	Usvajanje lokalnih akcionih planova za uključivanje romske i egipćanske populacije sa mjerama za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici;	broj opština u kojima su planovi usvojeni
2.	Istraživanje i kontinuirano prikupljanje i razmjena podataka o slučajevima uznemiravanja, seksualnog uznemiravanja i seksualnog zlostavljanja;	broj registrovanih slučajeva
3.	Uključivanje predstavnica romske i egipćanske populacije u lokalne timove na terenu koji će biti formirani/koji su već formirani;	broj uključenih predstavnica RE u lokalne timove
4.	Uključivanje predstavnica romske i egipćanske populacije u implementaciju i sprovođenje mjera i aktivnosti utvrđenih lokalnim akcionim planovima za postizanje rodne ravnopravnosti;	broj uključenih predstavnica RE u lokalne timove
5.	Uključivanje prevencije nasilja u sve lokalne akcione planove za uključenje romske i egipćanske populacije;	prevencije nasilja uključena u sve lokalne akcione planove za uključenje romske i egipćanske populacije
6.	Zaštita od maloljetničkih prisilnih brakova i spriječavanje takvih postupaka kroz edukaciju, kampanje i primjenu zakonskih propisa;	broj informativnih radionica na temu maloljetničkih prisilnih brakova
7.	Edukacija pripadnica romske i egipćanske populacije o Zakonu o besplatnoj pravnoj pomoći;	broj pripadnica RE koje su prošle edukaciju o Zakonu o besplatnoj pravnoj pomoći
8.	Edukacija pripadnica romske i egipćanske populacije o Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici i Strategiji zaštite od nasilja u porodici;	broj pripadnica RE koje su prošle edukaciju o Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici i Strategiji zaštite od nasilja u porodici
9.	Edukacija žena romske i egipćanske populacije, zaposlenih u centrima za socijalni rad i pripadnika/ce policije, kao i zaposlenih u zdravstvu, u oblasti zabrane diskriminacije i sprečavanja i suzbijanja nasilja u porodici;	broj pripadnica RE i drugih koje su prošle edukaciju u oblasti zabrane diskriminacije i sprečavanja i suzbijanja nasilja u porodici
10.	Razvoj novih i osnaživanje postojećih servisa za podršku žrtvama nasilja u porodici na lokalnom nivou, sa posebnom obukom za rad sa pripadnicima romske i egipćanske populacije i drugim ranjivim grupama;	broj razvijenih servisa
11.	Edukacija djevojaka i žena romske i egipćanske populacije o zaštitnim mjerama;	broj djevojaka i žena koje su prošle obuku

12.	Integrisanje znanja o nasilju nad ženama, rodnoj ravnopravnosti i nenasilnoj komunikaciji u školskim ustanovama za osnovno i srednje obrazovanje;	broj predavanja u školama o nasilju nad ženama, rodnoj ravnopravnosti i nenasilnoj komunikaciji
13.	Uključivanje podataka o specifičnim grupama u sva istraživanja o nasilju u porodici i rodno zasnovanom nasilju i razvrstavanje dobijenih podataka po rodnoj i etničkoj osnovi;	broj izvještaja sa razvrstanim podacima
Oblast: Kulturni i jezički identitet		
r/b	Aktivnosti	Indikatori
1.	Organizacija ljetnjih kampova romskog jezika uz podršku institucija;	broj radionica za učenje romskog jezika na ljetnjim kampovima
2.	Izdavanje romskog rječnika, prevođenje literature na romski i sa romskog jezika;	izdat rječnik romskog jezika broj prevedenih knjiga na romski i sa romskog jezika
3.	Podrška i partnerstvo u regionalnoj inicijativi standardizacije romskog jezika;	predstavnici Crne Gore uključeni u regionalnu inicijativu standardizacije romskog jezika
4.	Ojačati kapacitete i pospješiti kulturno-izdavačku djelatnost Roma u okviru Centra za očuvanje i razvoj kulture manjina	kapacitete ojačani pospješena kulturno-izdavačka djelatnost Roma broj izdatih naslova
5.	Podržati projektnu saradnju kulturnih udruženja i ustanova sa mnogobrojnim romskim ustanovama van Crne Gore u cilju unapređenja kulturnog života Roma i Egipćana u Crnoj Gori;	broj podržanih kulturnih udruženja
6.	Podrška etnološkim istraživanjima u vezi sa životom i običajima Roma i Egipćana u Crnoj Gori;	broj podržanih etnoloških istraživanja
7.	Promovisanje romske kulture u okviru manifestacije „Dani kulture manjinskih naroda u Crnoj Gori“;	učešće predstavnika romskih udruženja na manifestaciji „Dani kulture manjinskih naroda u Crnoj Gori“;
Oblast: Informisanje		
r/b	Aktivnosti	Indikatori
1.	sredstvima iz budžeta Crne Gore planiranim za proizvodnju i emitovanje zakonom utvrđenih programskih sadržaja javnih servisa Radio Crne Gore i Televizija Crne Gore obezbijediti, u cilju očuvanja jezičke posebnosti i identiteta, ostvarivanje prava na informisanje romske i egipćanske zajednica;	broj priloga na romskom jeziku na javnim servisu RadioCG broj priloga na romskom jeziku na javnim servisu TV CG
2.	shodno pitanjima socijalne integracije Roma u Crnoj Gori, obezbijediti programsku produkciju i sadržaje od značaja za realizaciju ciljeva definisanih Akcionim planom za implementaciju	broj priloga koji obradjuju oblasti obuhvacene Akcionim planom za implementaciju “Dekade uključenja Roma

	“Dekade uključenja Roma 2005-2015”;	2005-2015”
3.	sufinansirati medijske tematske programe o socijalnoj integraciji Roma u Crnoj Gori sa akcentom na sadržaje koji afirmišu multikulturalnost, multijezičnost i medijsku pismenost, u cilju medijske prezentacije Akcionog plana za implementaciju “Dekade uključenja Roma 2005-2015”, kao i da shodno sektorskim politikama i oblastima djelovanja obezbijediti njegovu medijsku prezentaciju putem TV spota, radijskog džingla i drugih oblika i sadržaja vizuelne komunikacije; raspisati godišnji konkurs za izbor najboljeg priloga o socijalnoj integraciji Roma u CG za koji se dodjeljuje plaketa i novčani iznos u visini od jedne prosječne neto zarade;	broj promotivnih sadržaja (spotova, džinglova, drugih sadržaja) broj emitovanja promotivnih sadržaja
4.	Lokalne samouprave u kojima funkcionišu lokalni radio-difuzni servisi obezbijediće da u godišnjim ugovorima obaveznih programskih sadržaja od javnog interesa budu precizno navedeni i programi Dekade Roma;	broj ugovora sa precizno navedenim programima Dekade Roma
5.	Nacionalni i lokalni javni radio-difuzni servisi će, posebno u sredinama gdje žive Romi i Egipćani, u skladu sa mogućnostima, radno angažovati medijski edukovane novinare ove populacije;	broj priloga koji obrađuju oblasti obuhvaćene Akcionim planom za implementaciju Dekade
6.	Stimulisati partnerstvo Vlade, NVO sektora i medijskih udruženja i medija na planu medijske prezentacije Dekade Roma putem programa edukacije, treninga i strateškog definisanja medijskih prioriteta iz ove oblasti;	broj obuka u oblasti medijske prezentacije prioriteta Dekate i Strategije
7.	Komisija za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću da obezbijedi da se dio ovih prihoda usmjeri za proizvodnju programskih sadržaja komercijalnih emitera koji su od javnog interesa, a posebno su značajni za pripadnike romske i egipćanske populacije u Crnoj Gori, tako što će proizvodnju ovog programa posebno vrednovati prilikom selekcije prijavljenih projekata;	broj projekata komercijalnih emitera značajni za pripadnike romske i egipćanske populacije
8.	Pokretanje časopisa na romskom i crnogorskom jeziku;	časopis pokrenut i počeo sa izlaženjem
Oblast: Stanovanje		
r/b	Aktivnosti	Indikatori
1.	Usvajanje odgovarajućih zakonskih i podzakonskih akata koji regulišu oblast socijalnog stanovanja (normativni okvir);	rokovi usvajanja kraj 2012. godine)
2.	Izgradnja stambenih objekata namijenjenih ovoj populaciji;	broj novosagrađenih objekata
3.	Legalizovanje pojedinih objekata ili čitavih	broj legalizovanih objekata

	naselja, kao i pomoć u rješavanju spornih slučajeva u vezi sa imovinom i omogućavanjem posjedovanja i mirnog uživanja imovine od strane Roma i Egipćana;	broj priključenih objekata na infrastrukturu broj pomoći u rješavanju spornih slučajeva
4.	Priključenje stambenih objekata na infrastrukturu (vodovod, kanalizacija, električna mreža, putna mreža idr.);	broj priključenih stambenih objekata na infrastrukturu
5.	Pružanje pomoći za saniranje i poboljšanje uslova stanovanja u objektima od trošnog materijala u kojima žive romske i egipćanske porodice a koji su iz bezbjednosnih razloga problematični;	broj stambenih jedinica u kojima su poboljšani uslovi stanovanja
6.	Izmještanje naselja ili deponija za otpad u blizini naselja romske i egipćanske populacije u skladu sa prostorno planskom dokumentacijom;	naselja izmještena/broj izmještenih naselja i broj preostalih
7.	Izrada i kandidovanje projekata sa lokalnim samoupravama i romskim nevladinim organizacijama prema međunarodnim institucijama i donatorima za dobijanje sredstava međunarodne pomoći za ove namjene;	broj podnesenih projekata donatorima
Oblast: Učešće u političkom i javnom životu		
r/b	Aktivnosti	Indikatori
1.	Stvaranje normativnih uslova za političko predstavljanje Roma i Egipćana - na državnom i lokalnom nivou;	Zakon o izboru poslanika i odbornika izmjenjen
2.	Omogućiti prisustvo predstavnika romskih nevladinih organizacija u radu lokalnih skupština po sistemu <i>prazne stolice</i> , sa pravom obraćanja, ali bez prava glasanja, posebno kada se raspravljaju pitanja od značaja za romsku manjinu;	primjenjen model prazne stolice za predstavnika romskih NVO
3.	Uspostaviti saradnju sa lokalnim samoupravama na polju izrade i sprovođenja lokalnih akcionih planova za Rome i Egipćane;	uspostavljena saradnja sa lokalnim samoupravama broj usvojenih akcionih planova u opštinama
4.	Izrada i primjena programa dugoročne stručne i finansijske pomoći romskom i egipćanskom nevladinom sektoru;	program pripremljen i operativan
5.	Izgradnja odgovarajućih administrativnih i organizacionih kapaciteta u Ministarstvu za ljudska i manjinska prava za ove namjene;	broj obuka za službenike Ministarstva
6.	Preduzimanje niza medijsko-marketinških i edukativno-informativnih aktivnosti, posebno na javnom servisu, radi afirmacije i širenja svijesti o položaju i potrebama romske i egipćanske populacije, što uključuje i organizovanje stručnih seminara, javnih debata, okruglih stolova itd. o ovim pitanjima;	broj medijskih najava broj tv emisija - broj učesnika/ca broj radio emisija - broj učesnika/ca broj seminara - broj učesnika/ca

7.	Obezbjeđenje poštovanja definisanih zakonskih mjera afirmativne akcije prilikom zapošljavanja lica romske i egipćanske nacionalnosti u svim organima državne uprave, lokalne samouprave i javnim službama;	broj zasnovanih radnih odnosa u organima državne uprave, lokalne samouprave i javnim službama;
8.	Osposobljavanje žena iz romske i egipćanske populacije za učešće u javnom i političkom životu, radi uživanja osnovnih ljudskih prava, tj. prava na rodnu ravnopravnost;	broj obuka i broj polaznica za učešće u javnom i političkom životu
9.	Komisija za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću da obezbijedi da se dio ovih prihoda usmjeri za programe/projekte od značaja za pripadnike romske i egipćanske populacije, tako što će ove programe/projekte posebno vrednovati prilikom selekcije prijavljenih projekata.	broj podržanih projekata i ukupna finansijska sredstva

